

Ол. ДОСВІТНІЙ

НОТАТКИ
МАНДРІВНИКА

КНИГОСПІАКА

Ол. ДОСВІТНІЙ

НОТАТКИ МАНДРІВНИКА

КНИГОСПІЛКА

[89179— (081)].

Друкарня Київської Філії Книгоспілки
вул. Свердлова, 8.—Зам. № 699.
Укрголовайт № 2404(60)
Тираж 3000.
1 9 2 9.

—
ДО КОРДОНУ.

Радянський потяг розтинав морозне повітря. Лагідно хрумкаючи, мчав до кордону. Нещедра електрика вагону навівала сон. Приятелі простягалися на наших добрячих вагонових ослонах та полицях. Ніби сплять.

Один з них час від часу поправляє пенсне та незручну валізу під головою; другий—автоматично крутить між пальцями хризантему.

Всі мовчать. Удають, що сплять.

Внутрішнє-бо нервуються.

— Та!—пирхає носом і крутить головою приятель візаві, одганяючи тютюновий дим наших запашних цигарок, що чим далі зменшують свою кількість у моїй коробочці.

— Олесь, кинь палити свої смердючі цигарки!—не втерпів нарешті той, що пирхкав носом.—Здурів, чи що? Бач, які хмари напустив,—дихати не можна... Невже всю дорогу будуть такі муки? Це-ж насильство над некурцями!..

— Дивак! Це-ж вагон для курців. Чим я гірший за інших? Адже всі палять...

Приятель мовчки пирхає носом, і підложеною під голову рукою ще нервовіше закрутив своєю хризантемою, мов флюгером.

Потяг лагідно хрумкає колесами.

Тихо, спокійно.

НА КОРДОНІ.

В пакгаузі митниці здибалися всі закордонники. Ось четверо чоловіків і три жінки східного типу, суворий німець, кілька радянських облич, кілька громадян їдуть гостювати до родичів у Ризі.

І нас трое.

Уважно, чемно переводиться контроль речей... Політконтроль оглядає наше книжкове добро.

— „Червоний шлях“... — „Красний путь“ — перекладає голосно. „Гарт“ — „Закал“...

Чемно усміхається.

— Можна.

Потяг знову рушає. На кордоні перевірка паспортів. Латвійська жандармерія. Знову перегляд речей. Чомусь особливо цікавляться газетами. Невже в них такий голод на пресу?.. Суперечки латвійського офіцера із службовцем, що забув узяти охоронну грамоту.

За кілька верстов лишився новий світ. Потяг врізався у старий світ, що одягнув новеньку англійську уніформу, блискучі гудзики й назвав себе латвійською республікою.

Станція Зілупе. Буфет з латвійським каламутненьким квасом-пивом, „лати“ замість карбованців.

„Кіоск“.

— Прошу говорити по-руському, — лагідно шамкотить баринька у старенькому бурнусі, — бо я така латвійка, як і ви, — заявляє господарка кіоску, пані із „колишніх людей“.

„Народная мысль“ — орган „ліберальної“ єврейської думки.

Шпальти цього „ліберального органу“ розважають своїх обездолених, „колишніх людей“, що мріють повернутися до керування „измученою родиною“, розмовами про те, як бідолашний король Георг V повинен був усунути свого цилюрника, що раз на рік зачісував його для „параду“; про те, як то колись замучені графи кардинальської Франції жили у злиднях, й останнє своє добро офірували на визволення від змовників на кардинальський престол, про те, як „завідатель комінтерном“ Стеклов порядкує „великою неділимою“. Брудні пашквілі цієї газетки, весь застарілий порох бульварних публіцистів, перемелюються на шпальтах дрібненькими нісенітницями, за відомостями „від власних кореспондентів“ із Радянського Союзу.

РИГА.

Рига—столиця Латвії. На станції повно людей різних національностей, навіть персів та індусів. Всі вони їдуть на Захід через Латвію, бо Польща вбачає в кожному, хто хоче переїхати через її кордони,—більшовика. Тим користуються латиші й литовці, маючи з переїзжих матеріяльний зиск.

Духота, тіснота. Де-хто пропонує лишитися на добу в Ризі, щоб оглянути „Палац чорних“ із лицарської доби. Це охоче підтримує й носій—він готовий до послуг, бо матиме з цього заробіток—від пасажирів і від готелю, що правлять за добу постою втричі більше, ніж найкращий готель у Москві.

Але що нам Рига?—„дайош Європу!“ провінцію ми й у себе побачимо, а колонії зможемо дослідити і то типовіші далі на Захід... Перед нами ще Чехія...

Латвія таки добула десь комплекти вузькоколієвих вагончиків—розхитаних, порепаних, з гостинними щілинами для вітру...

Сідаємо в один з них і скулившись від настирливого протягу, що гуляє всюди, „мчилося“ в напрямку Німеччини.

Наш сусід,—купець німець. Увесь час він уважно розглядає свій „гандльбух“, студіюючи класифікацію вояжових крамів та їхню технічну якість.

Нарешті забалакав:—Чому ви такі веселі? Адже ви—росіяни? Певне тому, що вирвались із більшовицького раю?

Ми пояснюємо: нам приємно, радісно почувати міць нашої країни.

Німець кисло всміхається.

— М-да...—відповідає,—але чим-же ваш край міцний? Ось наш (тоб-то Німеччина),—то інша справа!—і він показує нам білого металю німецьку марку.

У відповідь—приятель дзенькає коповиком широкого срібла з малюнком робітника, що б'є по ковадлу молотом...

Німець здивовано придивляється, дзенькає ним, морщить чоло, кисло всміхається і на диво робиться балакучим, питає про торгівлю і т. и. В його словах чути, що він незадоволений своїм гандлем у Латвії та Литві, що йому хочеться їхати з краєм до СРСР.

— Ну, й чому-ж не їдете?

— Е,—пихнув цигаркою.— Знаємо вашу свободу. Коли-б я збив зайву копійку, ваш „неп“ скаже мені: „А ну, лишень ке свої долари, давай свої червінчики сюди“...—і він зручним рухом прикажчика закріб однією рукою в долоню другої зі столика порох, демонструючи, як у його будуть відбирати долари...

Ми сміялися з його наївності. Сміявся й він сам, витираючи забруднені долоні.

За півдоби потяг встиг перевезти нас через Латвію й Литву, що різняться одна від другої хіба лише тим, що в останній носять блакитну французьку уніформу... і підвіз до Німеччини.

Старий кордон Ейдкунен.

ДО НІМЕЧЧИНИ.

Уважний німецький перегляд речей. З когось стягнули мито за десяток цигарок, з когось—за півкіло ковбаси... Німці дуже уважні. Люблять точність... Коли не можна перевозити без мита цигарок—плати й за 10 штук, якщо забув їх взяти з валізи до кешені...

Воно дрібниця, але з дрібниць складається бюджет. Хіба-ж можна ображатися через це на німецьку „точність“? Що там колись з бюджета викинеться сотні мільйонів „золотих марок“ рурським підприємцям або провокаторам,—це-ж дурниця для держави!.. Головне, щоб була точність і зиск з усього.

Нарешті потяг рушив на Берлін... Чистенькі, мініатюрні вагончики із зіпсованими електричними ліхтариками в купе—стиснули тих пасажирів, що сиділи, замкнули у душних комірках тих, що спали (хто мав спальне місце) і—гайда.

Вночі при переїзді данцизького району—польські жандарми охороняли спокій пасажирів та перевіряли міць замкнених дверей. Це нічого, це-ж усе для спокою робиться...

Ранок показав пасажирам з вікна мирний краєвид Дейтшлянда. Смутні сірі хуторці, зав-

мерлі містечка й їхні станції, прилизані нивки й гайки, рівненські рівчачки та бруковані шляхи. Сніг зник. Мокрою зеленню сумує земля.

Тут використано кожний шматочок, доглянуто кожен рівчак.

Та й диво було-б, коли-б цю мініатюрність за капіталістично розвиненої промисловости не доглянути! Що-ж тоді й робити?!

— Спробуй у нас доглянути простори шостої частини земної кулі,—за мало розвиненої, як на територію, промисловости! А, проте, німці ще й досі тягають вози на станціях людьми замість наших зручних платформок. Німці й тепер (як і вся Європа) мучать людей у своїх дитячо-мініатюрних вагонах...

Одначе, от уже й Берлін. Туман із димом повив сірі, з вигляду приліплені один до одного, передміські будинки, що почорніли від цих постійних хмар. Сумні сірі будинки виблискують електрикою через недоладні малі вікна (це вдень!). Потяг прийшов точно на три чверти години пізніше, ніж призначено розписом. Нічого не зробиш... європейська точність... не нам рівня!

БЕРЛІН.

Одноманітні 4-5-ти поверхові будинки. На вулицях безупинно сновигають авто, трамваї, автобуси, гуркотить підземна залізниця. Здається, цілий Берлін їздить з одного району в другий. бо підземка, автобуси, трамваї,—геть чисто переповнено. Куди вони їздять? Що вони роблять? Де добувають грошей?

Берлін... Центр великих технічних досягнень, центр торгівлі... Він породжує силу-силенну різноманітних агентів, перекупників, вояжерів, акціонерів, компаній. Ці можливості дають навіть службовцеві, що заощадив невеличку копійку, пустити її в рух, увійшовши потайки до компанії яких-будь „вільних“ приятелів.

Так утворюється той дрібний капітал по мізерних компаніях, що рухають торгівлю. Вся ця „шатія“ переповнює Берлін з його кафе, ресторонами, видовищами та розпустою.

Гонитва за легкою розвагою тих паразитних елементів утворила в Берліні, як і в усіх великих містах Німеччини, силу різноманітних кафе, кабаре, шантанів, нічних „пристановищ“...

Увесь Берлін оплутано театрами—„Рев'ю“. Це щось подібне до американських мініатюрів, лише з загостреною еротикою... Зміст цих „Рев'ю“ всюди майже однаковий, лише з різними відтінками „французького балету“, що неодмінно закінчується виходом майже голої жінки. Дивовижно-бульварний гумор-сатира; еротичні етюди, променад модного вбрання та трішки мілітаристичного духу — „салдатики-дітвора“.

Кафе, ресторани — з відповідною музикою, напоями й повіями різних станів. Все це одверто! Все це взаконено — все під захистом влади й доглядачів державного порядку.

Тут не говориться про робітництво, що пришло в околицях, їм не до цієї фешенебельно розпусти „вищих верств“...

Після того, як готелі навчили розуміти, що таке німецька „точність“, „чемність“, „акуратність“, хутенько зорієнтувавшись, ми знайшли собі „родной“ пансіон.

Правда, це клуб всіх „покривджених“ долею „родной страны“. Тут можна здібати найрисковитішого спекулянта валютою, професора, чи просто собі купця-болгарина та дільця-голандця, що має півквартала будинків у Берліні, а сам чогось тут живе; і пересельця до Америки, що другий рік чекає візи, і сліжбовця, і „поета“, що живе на проценти від свого вкладу до банку...

Одним словом — інтернаціонал соціяльних станів і професій.

Привабливо й спокійно. Те, що часом у вашій замкненій валізі портфель, що лежить на споді, випадково опиниться зверху та дивом буде одчинений і з нього зникне план Берліна— то-ж дурниця: не треба було приходити додому невчасно, тоді-б було все як слід і він-би був на місці й замкнений.., а що до плану Берліна, він-же певне випадково зник: на другий день ви його знову там знайдете!

Проте, не треба турбуватися за їжу і т. и.: господиня—взагалі прихильниця людей літератури! Вона з них дуже дешево править. Знаючи не німецьку звичку „земляків“ завжди приходити додому не тоді, коли це звичайно належить, вона швидко замовила для нас ключі від замків усіх п'ятьох дверей...

Неприємно тільки служкам готелю. Вони не мають спочинку. Цілий рік вони працюють сім

днів на тиждень що-доби 14-18 годин. Вони не мають платні, а живуть з ласки постояльців, з того, що дадуть їм за послуги... ніякої тобі культосвіти, охорони праці та інших заходів і турбот...

ЦОВІЇ.

Всюди на вулицях, в їдальнях, пивницях, кафе, ресторанах, театрах — сила жінок. Не дивно, що їх сила, а те, що вони так марнують час... Чемні, навіть не нафарбовані—дивно. Невже-ж тут так багато ледацюг, що животіють на засоби своїх чоловіків, і тиняються від нудьги всюди, де тільки може ступити людська нога?

Але це так здається... Навсправжки це не ледащиці,—це теж перекупки, комісіонерки, та торговки—але власним тілом... Повії.

„Чесні“ жінки своїх чоловіків — ото, бач, в проходці з собаками на ремінцях...—то „єдина“ їхня розвага, під час відсутности „дружин“...

Чому така сила проституції?

Умови буржуазного ладу, що творять паразитів і безробіття, породжують, з одного боку, величезну касту зогнених бахурів, з другого дають простір до проституції—до шукання заробітку власним тілом.

Усе це гнойовище спекуляції і розпусти, що животіє на тілі Німеччини, викрив і викриває своїм талановитим пензлем великий німецький художник Георг Гросс.

У своїх малюнках, які може й є незрозумілі для де-кого, хто не знає німецьких обставин—Гросс, Шліхтер і ціла генерація молодших ху-

дожників, малярів, викривають паскудство буржуазного ладу та його побуту.

Тому не дивно, що уряд завів нові статті закону про малярів. Він садить їх до тюрми, штрафує на десятки тисяч марок, конфіскує малюнки, через поліцію заводить контроль над тим, що вони малюють, і силою різних махінацій намагається задушити їхню творчість.

Проте цей герць між урядом і малярами не спиняє їхньої роботи. Вони у своїй творчості ще запальніше відбивають класові взаємовідносини, що існують в Німеччині, допомагаючи робітництву викривати паскудство і комедіянство гнобителів та їхніх льокаїв—соціал-зрадників.

ХУДОЖНИК ГРОСС.

— Нашу техніку та художність творів буржуазія визнає за найдосконалішу серед сучасної Європи. Проте нам не можна потрапити ні до музеїв, ні до виставок, що влаштовують урядові органи. Але ми маємо аудиторію серед робітництва. Я особисто не вибираюся із штрафів і конфіскацій за „образу нації“, „парламенту“, за антимораль і т. и. Але це роботи не спиняє. Нас любить робітництво, для нього ми живемо. Ми навіть не зачіпаємо уряду і всього того згнилого „народу“ — перекупців, спекулянтів і фабрикантів, що керують сучасною Німеччиною, яка котиться до монархії. Ми тільки влучно їх змальовуємо для робітничих мас... ми відбиваємо пензлем ті умовини, що серед них живе робітництво. Адже кожен може

бачити це навкруги. Чому не можна це передавати на малюнках?

Тов. Гросс усміхнувся.

— Ось маєте,—лагідно провадив він далі:— раз, два, три альбоми... дев'ять, десять... сорок малюнків, що конфіскував уряд.

— Проте, хіба цим спиниш хід подій?

Вже сьома година, треба поспішати на демонстрацію. Сьогодні-ж робітництво зустрічає випущеного з тюрми їхнього поета.

Ми теж поспішали. Ще по чашці чаю, — і гайда.

Євген хекає й одкашлюється, одкладаючи на бік альбом.

Валер чмихає носом і нервово одкидає вилами пальців волосся на голові, що пасмами лізе з лоба.

А Павло, пальчиками тендітно поправляє пенсне, що чомусь в час розмови зсовується з носа.

Чудасія! Все нервуються!

ЗУСТРІЧ.

На майдані люду, як на ярмарку.

Автомобіль, трамвай чи автобус, ані ткнисть— нікуди.

Звислі з струмких стовбурів блакитні кулі промінням електрики залили все навколо; тисячі робітничих голів, що над ними маячать, виблискуючи золотими зірками, серпами й молотами—маячать червоні прапори, сотні лакерованих касок поліції, кінної жандармерії, щітки блискучих багнетів жовнірів...

Шумить, мов у вулику...

— Геть кровопивців! Амнестію сімом тисячам! Хай живе Радянська Німеччина.

Перелякані обивателі, що випадково спинилися на панелі, кидають стурбовані погляди праворуч, ліворуч, назад. Але всюди — кремезні стіни з люду... сірі, змарнілі обличчя робітників і робітниць... очі блищать ненавистю, відвагою, рішучістю...

„Ми молодая гвардія робітників, селян!“ несеться з протилежної вулиці... Тисячі юнацьких голосів.

— Чого-б ото я перся дивитися на якогось там випущеного арештанта? — кидає в повітря сонна пика одгодованого черева.

— Що? Чого? Ах, ти-ж паскудо, спекулянтське стерво, мерзота! Ти, грім твоїй матері, падлюка, оце вийшов у проходку після розпутного дня, ще й базікаєш?

І пішло й пішло. Обличчя робітниці пашить ненавистю. Кулаки робітника, її сусіда, стискаються й він сунеться до панелі, до отетерілого черева.

Грім „Інтернаціонала“ розтинає повітря...

— Хай живе робітнича революція!

Гамір обертається на погрозливий шум морського прибою...

На авто повагом їдуть товариші.

Капелюхи, кепі замаячили в тисячах кістлявих рук над головами.

„Ми молодая гвардія селян, робітників!“ вигукує загін юнацьких голосів в такт маршу своїх шерегів.

МИТЦІ Й РЕВОЛЮЦІЯ.

В часи революційного буяння в Німеччині літературні творці захоплено ставали на бік

робітничого руху. Проте, коли німецьким капіталістам пощастило задушити революцію, вся ця шатія потяглась до табору соціал-угодовців, а де-хто подався далі геть аж до німецьких націоналістів.

Капіталістичні бутер-броди, соціал-угодовські теки й різні привілеї, що мала буржуазія, притягли до себе й „революційних“ літераторів. Пануюча класа—буржуазія має тепер з них своїх ідеологів.

Тут яскраво виявилася хитка психологія міщанина інтелігента, що хотів трошечки погратися в пролетарську революцію, а потім раптом захитався й почвалав до буржуазії.

Цього вимагала буржуазія й від інших творців.

„Ми хочемо творця слова—Мюгзама, але без червоної голови“—писала одна націоналістична газета з нагоди звільнення його з тюрми.

Таким чином в той час, як революційне мистецтво-малярство йде наперед, революційна література пішла назад. Толери пішли праворуч, а серед лівих лав на всю Німеччину лишилось кілька витриманих борців—Бехер, Юнг...

Творча Німеччина зрадила революцію й залишила пролетаріят майже без мистецтва боротьби за долю пригноблених.

КОМУНІСТ—„ФАБРИКАНТ“.

Німеччина хвалилася своєю радіо-виставкою. Справді, вона варта того.

Величезний дерев'яний павільйон з балконом другого поверху, набитий тисячами люду.

Невеличкі кіоски тягнуться в кілька шерэг з кінця в кінець. В кожному з них—виставлена якась частина, чи ціле приладдя радіо-машини різних вжитків. Пароплавні, аеропланові, аеростатові, цепенінові каюти—з радіо, копія радіо—кабіни „цепеніна“, якого Америка подарувала собі за версальською угодою, і який в свій час полетів до Сполучених Штатів, а там не можуть ще й досі дати собі ради: що з ним робити.

Різноманітніші останні винаходи й удосконалення в галузі радіо. Ось кіоск механічних і технічних приладів, там кон'структивні моделі новітніх башт, антен; ось збоку притулився маленький кіоск із радіо-пляшками. Увесь апарат коштує 2 марки; він міститься на звичайній пляшці. Зайшов до крамляці, спитав пляшку „вина з радіо“, випив солодке,—і ти маєш—пляшку з прилаштованим апаратом... Правда, тобі треба буде придбати в другому кіоску ще навушники, а далі штепсель, а там хатню антену, щоб знати, як все це прилаштувати... бо кожен вигадав якусь частину, без якої часом з одної пляшки не почувеш нічого, а господар пляшки чи продавець її повинен купити у винахідника друге відповідне приладдя...

Але гримнула музика... З прилаштованих на горі двох різнобічних рупорів—лунає симфонія Вагнерового „Лоенгріна“. То пустили радіо-музику... Одночасно й на вулиці з прилаштованих на покрівлі цього величезного дерев'яного ательє рупорів—на кілька вулиць навкруги гремить музика з найдрібнішими звуковими деталями...

Коли хочеш зайти до кабінки радіо-концертів (які розплодились скрізь по Німеччині),

візьми каталог, надінь навушники, включись в перший ліпший №, в залежності від того, що тобі хочеться слухати. Навіть до театру не треба. Або поставив собі в дитячій кімнаті гучномовець і дівтора, лежучи в ліжкові, засинатиме під приємне оповідання казочок, що там десь в певний час хтось старечим голосом розповідає для сотень тисяч діток.

Наш проводир, член комуністичної партії Німеччини, сам був механік радіографії, працював все життя, ще хлопчиком почавши на механічних заводах, де залишив свій слух. Це, а також його активність, активність, як комуніста, що в свій час відмовився йти на імперіалістичну війну, не дають можливості працювати „з вільного найму“. Тому він почав майструвати сам. Останні роки він удосконалював радіо.. Нарешті він винайшов, як можна вживати радіо, яко механічно-технічну силу в передачею і з перехоплюванням радіо-хвиль. Він вигадав апарата, що може без спеціальних машин одночасно бути в пригоді, як радіо-апарат для слуху, депешування, музики й як механічної машини—грамофону. Чотири моменти вжитку радіо. Цей невеличкий апарат коштує 200 карбованців... Він одержав патент. В компанії з другим своїм товаришем—одкрив майстерню й тепер майструє ці апарати для торговельних підприємств. Він з К⁰ теж мав на виставці свій павільйон. Правда, його павільйон тільки всього й мав, що апарат на столику...

— Ну, а як ваше підприємство, ваша К⁰, чи не перешкоджає вашим партійним переконанням і роботі... бо якось дивно: винаходець,

підприємець, так би мовити, акціонер К⁰ — і разом член компартії?..

— А ніяк. Не забудьте, що ми фабрики не маємо, а самі в кількох працюємо і заробіток ділимо по-між себе... заробляємо ніби від „хавяїна“. А коли й буде стільки грошей, що будемо поширювати підприємство до фабрики, то що-ж?—Вона буде комуністичною фабрикою... Це добре... Все одно нам колись треба буде будувати свої фабрики... Різниця лише буде та, коли візьмемо владу, а ми її таки візьмемо... то свою фабрику не доведеться націоналізувати—вона вже буде сама собою націоналізована... Чи може боїтеся, що це схибить мене з комуністичного шляху?.. Ого!—він весело усміхнувся і потер руки.—Я вже двадцять років комуністом, не соціалістом, а комуністом. І хоч не був на війні, а володіти рушницею добре вмію... Та й радіо в ті часи не пошкодить...—Візьмемо! Хай хоч крутиться буржуазія, а візьмемо!

Якось дивно було слухати таке від „фабриканта“ ...

Пригадався син сенатора, верховного прокурора одної Німецької республіки, комуніст, поет, літератор, що активно бореться з „татом“; і перманентно пересиджує в тюрмі... Згадується професура, люди науки, що теж ділять разом долю революціонерів робітничої класи в умовах жорстокого поліцейського режиму монархо-буржуазно-„соціалістичного“ уряду.

— Такі умови країни розвиненого капіталізму, удосконаленої техніки й великої промисловости. Вони утворюють таку диференціацію

різних верств громадянства—що мимохідь тягне або туди або сюди. І розумніші, чесніші з них ідуть в робітничі лави.

КООПЕРАЦІЯ.

Коли з радянської країни—значить більшовик. Коли більшовик—виходить червона пошесть. А коли пошесть—значить на фабрику капіталіста потрапити зась: слуги капіталу вхід забороняють... „Знаємо, що ви там будете робити. Знаємо, що тут не оглядом пахне“...

Соціал-демократи, що стоять на чолі кооперативного товариства великого споживчого підприємства—трохи вагалися... Потім певне стало соромно. Подумали, не сказали: „не зручно-ж буде одмовити—подумують, що ми боїмося комунізму... Адже-ж ми теж прагнемо до нього“... Але зиркнули до контори, чи нема кого з охоранки з заготовленим наказом—„не пускати“. Але не було нікого.

— Тільки швиденько, швиденько!—Чорняві вусики, а la Wilhelm удаючи чемність, повели нас.

Фабрика годує що-дня хлібом і іншими споживчими виробами півмільйона берлінського населення. Правда, білий хліб, бісквіти, цукерки, вино, мінеральні води, сир, масло—не вживають робітники, навіть ті, що на фабриці—але „населення“ Берліну годується...

Механізовано, машинізовано чудово. Один робітник на автовагонетці перевозить що-години до склепів і звідти до фабричних цехів до 15.000 кіло різного продукту... Добре мусить робити...

Проте кваліфікований робітник дістає 80-100 марок місячно, звичайний 45—60.

Роботи 9—10 годин.

— От тільки життя трохи дорогувате: квартира без світла й опалення мінімум 13—18 марок за містом, переїзд забирає до 10 марок, обід 30 марок, так що на вечерю й сніданок, хоча-б на картоплю, та на світло, паливо, одержу і т. ин., не вистачає, а хто має сім'ю, зовсім кепсько, нема, хоч тут що... Тяжувато! та й на випадок хвороби чи що... Тоді просто зарізі. Безробітному краще,— той принаймні має всі підстави десь кинутися сторч головою в канал, чи ще якимсь способом позбавитись цих мук, а робочому, хто має „щастя“ робити, гірше: і роби до нестями, і все-ж голодний, холодний, а дивлючись на сім'ю, що пухне, або йде шляхом повій, просто жах бере... Ох! ні, таки, що не кажіть, а безробітним краще... А тут, як на гріх, що-дня куди не кинь, пики з трьохповерховими, мов у бугая, шиями, ресторанчики з ними, театри, по вулицях скрізь—все вони... ну, просто диво, з чого вони живуть... їм не до каналу!...

— Так це-ж кооперативна фабрика, соціалісти керують нею... чому-ж вони так погано коло вас ходять?..

— А грім та блискавка його вбий! Іншим ще гірше. Он, кажуть, знаєш, що в Берліні завжди до 70.000 безробітних... Тим ще гірше!.. Будь задоволений тим, що є, коли не хочеш опинитися серед їхніх лав...

Машиніст боязко спинив машину, тяжко відхнув, подумав щось, кивнув головою у бік сусіда, що мовчазно усміхався й безперестанку

шарудів рогачиком в кав'ярняному заслоні—й стиха промовив:

— Отой теж каже...—і не договорив. Сусід на момент відхилився від свого заслону, ляснув по спині машиніста і весело промовив:

— Ничефо! — й додав по-німецькому до нього:—Ти брат, тільки з нами тримайся... всі ці бугаї до чорта полетять!

— Капуста!—ніби рекомендуючи приятеля додав він нам, мотнувши головою у бік машиніста і кивнувши нам вітання, взявся знову за свій рогачик.

Як переходив контору, позбавлену архітекторами денного світла, освітлену електрикою, в вічі кинулися десяток голів і їхні зігнуті спина за величезними столами накопиченими статистичними картками, книгами... Де-які з службовців мовчазно підвелися, зиркнули сонними, втомленими бездумними очима й знову нахилилися над роботою...

Ці теж працювали. Чи вони думали взагалі? Тяжко сказати. Але що вони не хотіли опинитися в шерегах армії безробітних, це—ясно.

Особливо ота дівчина з червоно-жовтим кучерявим прядивом волосся й смугами під очима. Вона напевне не здає позицій, а її шовковий дульет нагадує, що вона вміє боротися за існування й знає не одно „кафе“, не один „готель“, не одну вулицю, осяяну електрикою ночі...

То також боротьба...

ІМПЕРІЯЛІЗМ І РЕВОЛЮЦІЯ.

Передвоєнний німецький капіталізм так переріс, що вилазив уже поза свої державні межі.

Він не міг задовольнитися своїми колоніями, і звиваючись гадюкою навкруги колоній, що належали до інших держав,—пролазив в країни з малорозвиненою промисловістю. Там він спіткався з гадюками капіталізму інших капіталістичних країн. Ці спрути намагалися розміститися на просторах тих територій. Одначе вони заважали один одному створити свої кубельця. Кожен хотів мати вільне сідало. Гадюче сичання врешті закінчилося тим, що ці змії сплелися в запеклому герці смертельної боротьби. І—вибухла війна. До герцю могутній капіталізм втягнув і своїх підданців, захопивши разом у це коло й ті народи, серед яких точилася запекла бійка цих чужоземних капіталістичних спрутів.

І цілий майже світ закрутився в танкові смертельного бою.

Подолали спрути інших держав, і німецький капіталістичний звір зараз одпочиває, притиснутий на власній території. Тепер він мусить ссати кров для свого животіння й нової міці з своїх підданців—трудящих мас, силою яких свого часу намагався здолати інших спрутів. Відпочиває й ссе кров із свого робітника. Робітнича класа Німеччини, за прикладом колишньої Росії, а тепер СРСР, намагалася вислизнути з обіймів цього спрута. На допомогу своєму вчорашньому ворогові—німецькому спрутові—кинулися інші чужоземні спрути й не дали робітництву подолати, втопивши борців в морі крові.

Найкращі ватажки робітничої класи лежать мертві на кладовищі Берліну.

Низенькі зелені могилки щільно притислись одна до одної, як свого часу в борні щільною лавою йшли на бій ті, кого сховали вони під собою.

Карл Лібкнехт, Роза Люксембург—в середині; поруч з боку та в дальших шерегах могилок—ще тридцять шість борців-ватажків великого повстання за комунізм.

Низенька дротяна огорожа навколо, живі квіти на могилах...

Це приступна скромна фортеця хоронить відважних борців за диктатуру пролетаріату.

Це центр постійних думок робітничої Німеччини. Він нагадує їм, як треба жертвувати життям за велике майбутнє, за робітництво, коли вирішається його доля.

І робітнича класа Німеччини це добре розуміє.

ЛІБКНЕХТИ.

Карл Лібкнехт був не тільки відважний революціонер-політик і стратег робітничої класи: це була універсальна людина, марксист, історик і знавець мистецтва майже всіх культур. Він вивчав їх, накидаючи безліч критичних нотаток; він слідкував за всіма літературами, намагаючись читати їх в оригіналах. Він вивчав мови із словниками, здолав філософсько-літературні труднощі. В одному листі до сина, листі, що ще не увійшов в друковані збірки, К. Лібкнехт пише йому про одну із стародавніх книжок, яку, на запит сина, радить йому прочитати, даючи їй основну критичну оцінку, що її треба не забувати читати.

Велику залю обставлено з усіх боків шахами, що набиті книжками не лише всіх соціально-економічних та філософських наук, а й світової художньої літератури.

Немає їхнього господаря...

В покоях Лібкнехта тихо вдень і вночі. Дружина його, донька й мати, постійні мешканці господи, рідко всміхаються. Тут панує якась горда тиша. Гості теж мимохить проймаються цим оточенням смутної пошани. Тихо. Болісно.

Багато матеріалів зібрано і зложено дружиною К. Лібкнехта, Софією Лібкнехт, велику силу матеріалів ще не розібрано, не зредаговано... Багато часу треба, щоб виготувати їх до друку.

Карл Лібкнехт більшість матеріалів накидав на малесеньких-малесеньких папірцях дрібним-дрібним письмом. Треба багато часу, щоб їх підібрати, прилагодити, над чим безперестанку й працює Софія Лібкнехт. Час на це вона уриває по-між службою й родинними турботами.

Великий смуток опанував цими трьома жіночими істотами, повними любови і ласки.

Далекі від обивательського животіння „нормального“ громадянина, завше одні, бо звикли до арештів Карла Лібнехта, й нарешті: покинуті ним,—сумні... А він лежить там на кладовищі, мертвий, хоч дух його й живе серед мільйонів трудящих Німеччини.

ПИСЬМЕННИКИ Й СУСПІЛЬСТВО.

Коли світ почав палати пожежою комунізму, коли за справу диктатури клали своїм життям ватажки німецького пролетаріату—творці культури, літератори, малярі не встояли проти та-

кої величі. Вир захопив вражливіших із них. Толер, Газен Клевер, Леонард Франк, Штейнгейм, Голегер, Бехер й ин.; художники Гросс, Шліхтер; артисти й режисери Вангетайм, Пеепоттор й инші,—всі пішли з робітничою класою

Але буржуазія перемогла...

Капіталістична гіена за допомогою соціал-льокаїв—в крові втопила революцію. Коли художники й творці театру щільніше стали в шерехи робітничої справи—літературно-мистецькі сили, творці зрадили пролетаріят. Хитка інтелігенція, мерці слова, здалися на принаду буржуазії. Штейнгейм опинився у соціал-зрадників, Газен Клевер пошився у паціфісти, Голегер покотився до монархічного табору, Толер пішов на все—лише-б догодити новій владі капіталістичного захисту...

На боці пролетаріату лишився Йоган Бехер та революційним шляхом пішли Франц Юнг, Леонард Франк, Гермінія Цюр Мюллен та ще де кілька... От і вся літературна когорта робітничої революційної Німеччини.

Йоган Бехер — син верховного прокурора одної з республік, що складають сучасну німецьку державу, державу — монархо-буржуазії.

В той час, коли батько садовить до тюрем сотні, тисячі революційного робітництва, вигадувє провокації, інсинуації на комуністів,—його син Йоган, що відмовився від такого батька, живучи в найзвіденніших умовах, провадить безперестанну боротьбу з капіталістичним ладом, гнобителями трудящих мас, ворогами комунізму, із своїм батьком, з тими, кому він служить... Це не лише поет-комуніст, що своїми революційними маршами, прокламаціями, без-

перестанку бадьорить робітництво, кличе до бою: він в організатором нового кадру революційних письменників-комуністів та звичайним партійним робітником.

Йому нема часу творити нове мистецтво, не тому, що буржуазні видавці його не друкують, а уряд утворює безперервні судові процеси на його твори й забороняє їх, — а тому, що поліцейський чобіт буржуазної Німеччини підштовхує робітництво до ще більшого зміцнення своїх шерегів, організованости й вивчення тих соціально-наукових істин, що так потрібні пролетаріатові у його боротьбі. А це в першу чергу торкається Йоганів Бехерів...

DEUTSCHLAND.

Німеччина „Deutschland“. Німецький край. Німецьке царство. Навіть не республіка.

Не диво, що уряд соціал-зрадників так дбайливо зберігає назви та наймення кайзерівської Німеччини з нахабним „Deutschland, Deutschland über alles“¹ — Кайзерплац² Фридрихштрассе³, Гогенцолерндам⁴ та інші пам'ятки вокзалів, шкіл, установ освіти, музеїв імени тих гнобителів, з якими боролася навіть буржуазія й від яких так запально відсажуються соціал-зрадники. Не диво! Соціал-зрадникам перепадало від гнобителів. Вони чесні перед ними. „Хто старий хліб-сіль забуває“... і вони не забувають. Хоч соціал-зрадники разом із капіталістами безперестанку гноблять у тюрмах 7.000

¹ Германія скрізь і всюди, „вище за все і всіх“.

² Майдан царя.

³ Вулиця Фридриха Великого.

⁴ Вулиця—висип Гогенцолернів (царської фамілії).

робітників-революціонерів, хоч вони ніякими засобами не вагаються душити робітництво, в морях крові залити всякий його опір капіталістам, — зате вони нейтральні до гнобителів капіталістів, буржуазії і взагалі всяких там монархістів... Організований фашизм із широкою пропагандою, акціями путчів за Гогенцолернів, демонстрації, святкування царських днів, допомога капіталістам із державної скарбниці на розвиток їх прибутків та необмеженої експлуатації робітництва,—все це прикривається нейтральністю, а в салонах ллється в пельки шампань за їх здоровля.

Тому хіба дивно, що преса буржуазії так захищається, щоб як-наймастерніше підкреслити про іменини Вільгельма, про одвідини кронпринцем шпиталю, про візиту Врангеля і т. и.

Німеччина Гогенцолернів під гербом кайзера на монеті й урядом монархо-буржуазії з соціал-зрадниками—живе...

Вона наповнює кафе, бари, ресторани, нічні пристановища жіночої й гомосексуальної розпусти... Вона перетворила театри на рев'ю, як першу вечірню ступінь еротичного роздратовання звироднілої буржуазії, де голе жіноче тіло відіграє першу роллю; вона удосконалила німецьку техніку в кіно руками робітників для демонстрації тупих, сантиментально-обивательських або нейтрально-гумористичних фільм...

К І Н О.

Доки через третю особу не загітували одного капіталіста прокатника кіно-фільм,—попасти на фабрику не вдавалось.

Він уявляє, що має справу з кіно-підприємцями. Ну, й уявляй! Нам від того не буде душно. Правда, на дворі цілий час стоїть година пізнього теплого літа (це в лютому).

Розповідає про те, що Німеччина не задовольняє себе кіно-фільмами, йому хочеться мати справу з СРСР. Як-же — сенсація! Прибутки! Гешефт! Шкодує, що мало може продати в СРСР. „Не беруть чомусь“, — кажуть, не годиться. А чим вони не годяться, коли найкращі в світі артисти грають! Чудова фотографія, шедевр умілости, 200-300 тисяч доларів одно ставлення... Кажуть, нема змісту... Та скільки там експресії, гри, кохання, убивства... королівна привела сина від двірського... Вибухає революція—син стає революціонером... рятує матір... потім його обирають за короля... Стає королем... Хіба-ж не революційна?!

Капіталіст—рухає плечима... Але цей, певне не дуже пойнятий німецькою культурою... він навіть взявши на всіх квитки на „Untergrund“¹ не хоче, щоб повернули йому 70 пфенігів... Це зовсім не по-німецькому.

Що за чудасія?..

Наш чичероне тихо пояснює: „він не німець. Російський єврей, живе тут з 1914 р.“...

А в буфеті кіно-фабрики платив кожен за себе окремо... не хтів навіть, щоб за нього було заплачено за пиво.

На фабриці в однім боці будували льодову гору. По інших кінцях переводилось фотографування. Артисти — кіно-королі з Німеччини, Швеції, Голандії...

¹ Підземна залізниця.

Підвели славетну зірку екрана—центральну фігуру фільма „Дочка Рафке“... Росіянка... Нагадує дебелу ігуменшу з монастиря. Але приємно усміхається... Частенько відхає...

— Я так звикла тут... Ніколи, ніколи не вернуся назад, хоча ось вас побачила й хоч ви хто й зна хто—а я рада... Я-ж не політична... люблю театр і кіно. Мов життя—це театр, кіно... але як згадаю... За віщо? За віщо одібрали од нас театри (ми з чоловіком орендували в Петербурзі, Києві, Одесі) і залишили нас старцями... Добре, що в нас було трохи в банках закордоном... Та й заробляємо—тут... правда, працюємо з ранку до пізньої ночі... Ой, так втомилася... я вже кажу чоловікові: Ну, для чого ото ми зберігаємо... А, проте, тягне... Якась звичка, та хіба одмовишся, коли платять готівкою...

Гримоване мертве обличчя не рухається, лише очі бігають, як у телиці... відхає...

Її кличуть „на перший план“. Знімають фільм „Краса розкошу“. Служки без перестанку вощать поміст... Сотні „юпітерів“ з сотнями тисяч свічок сліплять кут ательє... Розкішні вбрання артистів, артисток, чудова бутафорія—приковують очі.

Для чого то все?

— Гора вже готова!—зараз в ній буде тонути й рятуватися один із джентельменів „Розкошів“.

А осторонь, мов курчата від шуліки, притислися біляві пажі—статистики.

Однаковий зріст, повиті смутком обличчя, позір на зйомку... Вони раді, що за двадцятигодинну роботу гри пажів дістануть по 2 маркі...

Адже вони будуть на фільмові!.. А може яка з них впаде до ока режисерові, директорові, або врешті якійсь славетності... і вона може стати такою... Вони добре відчують, що їхнє життя залежить од випадку... Мало таких було... мало таких є... Хіба Пікфорд славетною вродилася? Що там багато подруг після лікарні пішли на вулицю... так що-ж: з голоду й не на таке підеш... Ніхто не може ручитися за себе...

Гарна техніка, чудова машинерія, освітлення, апаратура...

І все.

Більш нічого...

— Хто-ж ставить фільму, пане директоре?

— Н—і ще двоє, в компанію..

— А режисер хто?

— Він-же.

— А сценарій чий?

— А там один його приятель, родич — разом написали...

— А чому не видно з чого грають?

— А навіщо. Режисер і так пам'ятає... А артисти?..—у них і так виходить... Наловчилися... Це не тяжко... Це-ж усі вже досвідчені... Славетності...

— А скільки вийде метрів?

— Фільми буде тисячі зо дві... Вертять тисяч шість-сім.. потім комбінують.

— М... да.

ЕПІЗОД У САДУ.

Величезний парк Тір-Гартен сумує в задумі мряки... Гіпсові статуї вчених, ченців, кайзерів, королів, лицарів — мертвим кладовищем див-

ляться на широке асфальтоване шосе. Ці монументи тупі і безбарвні.

— Чого вони тут виставлені, немов зразки підприємця похоронного бюро?

— Тут відбита ціла історія Німеччини з її „великими“ людьми. Шедевр кайзерівської академії. Оздоба Берліну.

— Цвинтар.

Сутеніє.

По алях парку, обнесеного низенькою загородою з написами „Переступати й ходити поза огорожею не можна“, майже ні душі. .. Он лише плентаються дві зігнуті постаті в „котьолках“, що віджили свій вік..

Але ліворуч парку якесь шарудіння—гамір.

Купка людей щось немилосердно молотить кулаками й ногами.

Але ні галасу, ні крику.

Що за чудасія? Така бадьора розвага лупцювати один одного й без веселих вигуків?..

Мить—і кілька поліціантів полетіли алеями, ходом висмикуючи свої палиці.

Їх лаковані гусарські каски поліскують електрикою, що порснула з лихтарів вулиці.

Ще момент і поліціанти в натовпі молотять палицями, а за хвилюк двоє з них брязнули об землю: їх певне теж не минули стусани бойців.

Засюрчали свистки й купа кинулася в розтіч.

Поліцаї вже встигли підвестися і кинулися навздогін за втікачами...

Але що за диво: по парку—ні душі.

Лише по алям зигзагами, мчать по двоє, а за ними слідом поліціанти...

Ось двоє цивільних мчить у цьому напрямку й наче гончаки крутонули в зигзаг алеї, що звилася праворуч. Знову крутнули в ліву алею, в праву, просто, назад... А за ними, також стежкою праворуч, ліворуч, просто, назад, знову праворуч—по алеї мчалися, наздоганяючи втікачів, двоє поліцаїв... Ось двоє цивільних мотнулися десь там в сутіні парку ліворуч і зникли в темряві...

За кілька хвилин, витираючи хустками лоба, поверталися назад... засапані двоє поліцейських.

— Чому всі вони бігали алеями... хіба не краще тікати чи ловити навпростець?.. І швидче й ближче!..

— Чудасія... Хіба ви забули, що там є написи: „переступати й ходити по-за огорожею не можна“?

Тим і другим певне й на думку не спало таке безглуздя, що можна дременуть через огорожу...

— Нічого не вдієш. Раз заборонено — не можна. Це, брат, ще з молоком матері...

— Невже так буде... коли революція настане?..

— Та де там!..

— Мені розповідали анекдот...

Приятель якийсь особливо зиркнув на мене, і я замовк...

НЕ СМІЙ ДУМАТИ.

В Німеччині існує легально комуністична партія—авангард робітничої класи Німеччини. Легальність ця полягає в тому, що уряд через свою поліцію щодня заарештовує провідників її. Головною метою правителів є різноманітні

винаходи... (на які не шкодують грошей), як урядження, на робітничих мітингах та в комуністичних книгарнях фашистських путчів, після чого винні бувають неодмінно ті, кого поліція намітила ізолювати. В таких випадках комуністи „признавалися“ в злочинах, в змовах та замах... документально... То дарма, що згодом виявилось, що ці „комуністи“ були не хто інші, як простісінькі собі службовці жандармерії... Це пусте... Головне, „роздути кадило“... А там, хіба хто повірить з дійсних німців, що то інсинуація?.. Пусте! Хіба для цього даремно в штабі поліції сидить „комісія для розроблення нових випадків злочинств“. Справа „ЧК“—гамбурзька історія—це-ж шедевр винахідливих митців „захисників Німецького Царства. Не дивно, що по тюрмах Німеччини завше сидить не менше, як тисяч з п'ять...

„Демократичний“ уряд, звичайно, засадив-би всіх комуністів, але не вистачає місць... Та й де набереться судів щоб судити, бо-ж „цивілізована“ Німеччина не Польща, де без суду садовлять тисячі... В ній всіх судять.

А чи знає хто, що значить бути активним у Німеччині? Активним у тій країні, де панує психологія обивателя, атрофувавши всякий протест, всяке думання?

Не смій думати так, як ти хочеш, не смій протестувати.

За тебе думає уряд, а ти думай і роби так, як вимагають оті німі написи — „не займай“, „ходити не можна“, „стільки-то роботи“, „тоді їсти“, „тоді спати“. Одним словом, за кожний твій крок потурбувався уряд, а що поза приписом—те „від лукавого“...

А тут на тобі—якісь такі гольтіпаки в за-
ялзених блузах щось по-своєму думають та
ще виявляють якісь дивацькі протести...

Спадкoємці кайзерівського виховання й при-
писів—широ й неухильно продовжують велике
діло машинізації й стандартизації мислення...

Легальність? — потрібна річ. Вона-ж дає
кращі можливості виявляти, хто що думає, як
думає і що гадає робити...

Не диво, що при таких легальнім становищі
збори організації „легальної партії“ одбува-
ються кожен раз таємно, іноді переносяться
кілька разів за вечір з одного викритого шпи-
ками місця до другого. Тому не дивно, що для
того, щоб літератор міг перебалакати про лі-
тературні справи з поетом У чи випити кави,—
треба тихцем упорядкувати рандеву де-будь на
кухарні, або у якоїсь не в т р а л ь н о ї особи...
бо-ж хіба приємно при легальнім становищі,
коли ти належиш до КПГ, а за тобою ходять
назирці, сидіти у себе з приятелем і кожну
мить відчувати, що ось-ось насуне поліція й
під виглядом „шукання злодія“, що, мовляв,
здається, сюди втік, почне трусити, оглядати...
кешені.

Не диво, що вчора поету Х спекли діло за
те, що літ з десять тому він виголосив заклик
серед школярів повалити уряд та вихваляв уряд,
з яким Німеччина була не в приятельських від-
носинах, а художникові—впаяли діло за малю-
нок „антиморалі“, образи парламента та неви-
знавання кодексів реєстрації думок, і за те,
що без дозволу почав малювати те, що за при-
писами не належало.

Одним словом, повне легальне становище в „цивілізованій“ демократичній Німеччині—царстві кайзерят, гінденбурзят, стіннесят, барматят...

ПРОМАХНУВСЯ.

Сьогодні тепла година. Неділя. Квіти біржоторговельної Німеччини ще сплять після нічних оргій. По вичищених за ніч асфальтованих панелях сонно, але святочно проходжуються лише прикащики, клерки, та конторські паночки. Іноді проскочить авто, прогуде автобус та заверещить розхитаний, німецької „доскональної“ техніки жовта трясогузка—трамвай. Поліцай поважно похочає на перехресті вулиці, поблискуючи своєю лакованою каскою-драгункою. Але раптом всі спиняються. — Увага! Кілька шеревів юнаків в зелених куценьких штанцях і кашкетиках.

Зелений прапор спереду. Ноги в такт, легенька, веселенька, німецька патріотична пісня... Люди усміхаються... раді. Задоволено крутить вуса поліціант, що чемно дав дорогу юнакам...

Фашиська молодь.

Насупроти, на чардак в оксамитному халаті висунулась заливна баранина з дрібною щетиною на голові, яку тримає трьохступнева шия. Конячою усмішкою розчавила пельку. Покивала пухлою рукою...

Але ззаду в далині знову ще більший загін марширує ..

Пика в халаті розкрила ще раз пельку, капустяним мішком мотнулась в двері хати, гукнувши туди: „дай квіти!“ і подалась до покоїв.

За хвилину винесла чудовий пучок квітів, з корінців яких ще капала вода...

Халат втопив на мить квіти до своєї пики певне нюхнувши їх в-останнє й прожогом кинув у новий гурт юнаків...

Але обличчя вмент скривилося невимовним жахом, а простягнуті руки так і лишилися в повітрі...

Квіти впали під ноги юнаків, що несли червоний прапор... Це вже не були одноманітні зелено-вбрані бойскавти... робітничі блузи, сорочки, жакети мішалися з жіночими сірими, темними охватами—кашкети, брилі.

Молоді, веселі, задьористо-погрозливі обличчя...

Повітря бухнуло:

„Ми молодая гвардія селян, робітників!!!“

Комсомольці робили контр-демонстрацію фашистам...

На панелі скислі обличчя: де-не-де промінцем радісний блиск очей.

Не диво. Гешефтмахерський квартал...

Пика насупроти наче змії зиркнула... просичала прокляття, погрозово мотнула догори в мій бік підборіддям і зникла в дверях темних покоїв...

Промахнувся...

А вслід йому знизу хтось з юнаків шпурнув назад на балкон квіти. Пучок розсипався прахом.

„Я Р“.

П о ж е л а н и е.

С Новым Годом!..

Пусть счастливым и богатым

Будет этот год для вас —

Пусть, как сказочное зелье,

Опьяняет вас веселье

Каждый день и каждый час...

Пусть без штук и без панамы
На руке у вашей дамы
Снова вспыхнет бриллиант.
Пусть в умах царит беспечность,
Пусть живется хорошо!..
Пусть не мажут дамы губы
И под котиковой шубой
Пусть не млеют у Рушо...
Пусть взбодрит нас Мум французский - -
Встретим Новый Год по-русски,
Как велит нам ритуал...
Пусть всем дышется свободней,
И за счастье новогодний
Подымаю я бокал...

З цього новорічного віршу видно, як мало бажає чорно-жовта еміграція.

Надіймося на Мума й вільніше дихаймо. Не забуваймо про діаманти на руках наших дам, що мусіли вони продати (о, гірка доле!), та побажаймо, щоби вони не тинялися нафарбовані біля притонів, куди кинула їх тяжка доля...

Тут вся біографія еміграції. Три шари її: невеличкий верхній, що мав грошики, встиг присмоктатися до німецького капіталець і разом з ним, потроху відновляє свої „збитки“, поповняючи капіталець із того, що часом дає їм європейсько-американський імперіялізм на боротьбу за „велику неділиму“; середній — це той, побажання якого висловлює вірш, — він тепер за все: „і в рестораціях за кельнерів, і до послуг поліції за агентів, за вояжерів, за комісіонерів, він тепер іде на те все, що колись творив, яко ідеолог і керманіч та слуга царату, через інших...

Третій шар—це простяки, що потягнулися хвостом за цими двома — світ-за-очі; тепер покалялися і мріють повернутися. Їх душить чуже

оточення, їм далекі мрії перших двох шарів — їм однаково — аби дали жити, служити, торгувати, втопитися в науку або робити фізично, як це вони роблять „на чужих“...

Їх завше повно в присінках паспортного відділу представництва СРСР і консульств...

Русский ресторан „Яр“

Ежедневно русская музыка и танцы.

Russische Restaurant „Jar“

(Alle tage russische Musik und Tanz).

Перед вами широко розчиняються двері й чемний, стрункий, вже літній красунь, тримаючи однією рукою двері,—другою чемно запрохує до господи, низько вклоняючись... Черкеска від поклону щільніше обтягує стан одвірного, а кубанка трохи зсунута на лоба.

Музики метушаться, нервово хапають інструменти... Циганка танцюристка стає в „па“, вигинаючи свій стан.

Одним словом, Московський „Яр“ 1912 року...

Але... маленьке „але“. Різниця лише та, що в тім „Ярі“ перед ними розчиняли двері, метушилися музики, циганка ставала до „па“, тепер—вони самі це роблять...

О, хіба не зуміли вони піднести цю галузь на належну височінь?.. Хай знають німці й чужоземці—що „Велика Неділима Росія“ живе, що традиції її не вмерли.

Одначе порожненько в цім „Ярі“, щось мало приваблює він чужоземців. Певне, не можуть зрозуміти дивних традицій „Великої Неділи-мої“... А може сором і їх бере (ой лишечко), мати льокайські послуги тих, з ким не так давно разом ділили здобич, разом гуляли в „Ярах“, разом здобували „прибутки“, катували „чернь“.

Ось тому „чужоземці“ свого фатерлянду й інших дружніх за Давсом країн краще підуть в

Русско-немѣцкій ресторан

Deutsch-Russische Restaurant

де господар і служки—німці, де не стріваються вони з льокаями, своїми „вчорашніми“ приятелями, де краще на вчорашніх приятелів дивитися з-за столика в штучному присмерку кабіннок, як вони триндикають на балабайках, вибрязкують на бубнах, витріскують „на ларьках“, старано, зухвало до хрипу виспівують „національні“ веселі пісні та вихрясто, як колишні їхні—„Ваньки й Таньки“ двораки або „по заказу“ в „Ярах“, „Медведях“—цигани витинали до нестями „Тріпака“...

Краще їм непомітно через службу подати „на чай“ за „увеселение“, аніж почувати їх кожну мить біля себе.

І сюди, повеселитися, подивитися на колишніх „людей“, князьків, княгинь — людей з великого панства — ідуть фатерляндці й давесовці.

„Скачи, враже, як пан каже!“ Тільки паном тут лишилися вчорашні приятелі, а вони скачуть...

НА ГАМБУРГ.

Таксомотор, чемно гойдаючи своїми німецькими ресорами (бідний Форд!), за кілька хвилин—домчить до вокзалу. Звичайно, шофер, за „німецькою“ звичкою ретельности, зробить пару зайвих кварталів, щоби більше підігнати плату, бо-ж приїжджі не знають шляху навпростець, а коли знають, так можна-ж відповісти, що „там сьогодні не можна їхати—заборонено“, а коли заборонено, це-ж по-німецьки—не аби-що! Чому заборонено—це не його справа. Далі хутенько мотне таксу, щоб непомітно побачити, скільки „натаксомоторило“ й скаже—сім марок, не забувши додати в це число пару марок од себе. Ваш німецький приятель купує квитки, а ви з земляком стережете речі та чекаєте разом ще одного земляка, що на „хвилинку“ одбився поголитися, там йому сказали поспішати нічого, бо потяг піде на Гамбург не о 9¹/₂ а о 10¹/₂, і таким чином він спізнється і лишається до другого дня..

Нарешті, квитки є, ви нервуєтеся за третього, йдете шукати до буфету, а щоби не було нечемно, замовляєте кухоль пива й хоч воно вам не до смаку, ви платите належні 20 пфенігів і 10 „на чай“, бо інакше не можна,—цього вимагають етичні правила користання чужою працею... Нарешті, за дві хвилини сідаєте в потяг, і він мчить вас в напрямку Гамбурга. Правда, що в вагоні душно стає—від опалення та тютюну й ви муsite відчинити вікно, інакше досконалі надві-

конні вентилятори не помагають. Проте, ви не сидите, як мумія, бо вузькі вагонові осліньки муляють своїми смужками і ви крутитеся, мов в'юн, а від сусідів, що щільно притислися до вас, вам стає знову гаряче... Що так тісно—то пусте, так заведено—третина метра на душу.. а що сядуть коло вас сусіди, які мають трохи більше, ніж третину метра, так хіба кондуктор винен? Адже він мусить за правилами посадити на ослінець чотирьох, тоді він спокійний, бо на дверях коридору у нього буде заповнено всі номерки... Що згодом вас по голові торохне валіза з полиці,—хто-ж тому винен—не треба всім пасажиром мати валізки теж довші, як триста тридцять сантиметрів і ширші як двадцять... тоді-б вони лежали рядочком і як-раз у сіточці, а не одна на одній; не випиралися б з вузької полиці й не злітали-б вам на голову... Хто винен, що самі порушуєте порядки, заведені німецькою залізницею!..

В такому веселому стані ви й не побачите, як промайне годин вісім, і ви опинитеся в Гамбурзі. Правда, спочатку ваші коліна, що цілий час були зігнуті під кутом в 45°, одмовляться розігнутися—але то-ж дурниця. Зробіть швиденько масаж, тріпоніть де-кілька разів і все минеться. Тоді ви вистрибнете з вагону прожогом як задьористе теля.

Поспішаєте до виходу. Але мимоволі стовпом спиняєтеся: ставите на асфальт валізу, бо перед вами напис „Halt!“. Звикнувши коритись написам, ви навіть забуваєте, що інші пасажири не спиняються і йдуть собі. Вас доганяє приятель і запитує, чому спинилися—й коли

киваєте на напис, а він додає, що то-ж, мовляв, для паровоза,—ви дійсно читаете, що нижче великих літер дрібно таки написано: „паровозе, стій“. Тоді ви доміркуєтеся, що вам певне замакітрилось, а щоб сховати свою наївність—весело регочете немов-би з напису „паровозе спинись!“ — мовляв, хіба-ж паровіз уміє читати... Й весело простуєте далі. Здаєте валізу в „річову сторожку“ й доброзичливо настроєні виходите на вулицю. Але пригадуєте, як вашим кишкам доведеться бовтатись у трамваї, та як ваші мозолі будуть плакати, а гудзики одлітати, коли будете „висідати“,—і вам стає знову сумно. Та настрої у вас знову міняється, бо ви бачите, як шестеро струнких поліціантів чи жандармів ведуть під ручку двох людей в робочих блузах. Вам стає приємно... От, мовляв, як чемно поведуться з нашим братом—„під ручку“ ведуть і така почесна охорона!.. Ви забуваєте й за кишки, й за мозолі, та гудзики й простуєте до трамваю.

Вам напевне кортить побути серед таких, як ото повели, а може через якусь годину так само поведуть...

ЗАМУРОВАНІ ЛЮДИ.

Робітничий район. Робітничі квартали. Це щось окреме від взагалі Гамбургу. Тут замість широких вулиць, кам'яниць, що милують око, вузесенькі в три-чотири кроки бубликом кручені вулички. П'яти-сьомиповерхові будинки муром піднеслися вгору, своїми горішніми катрашками завісили вуличку од неба й заборонили сонцю та повітрю заглядати сюди. Колодязі „двори“ такі великі, що не дозволяють обертатися навіть одній хурі—лише ручна тач-

ка може там рухатися... Сперте повітря в цих куточках і дворах примушує незвиклих подорожніх швидче вибиратися звідси—до иншого Гамбургу. Побудовані напів з цегли напів з дерева будинки щільно притулилися один до одного й немов накопичені одна біля одної шахви, витримують наскоки вітру... Тут нема де розгорнутися робітничому господарству і єдиний скарб—білизна простяглася на мотузках, що немов дротами оплутали подвір'я, стіни будинків, горища...

До квартир ведуть старі, вузесенькі й щербаті, заялозені східці, на яких сковзаються ноги.

А коли не триматися за стіни, бо поручча вже встигли від давности зникнути, то, сходячи вниз, незвикла людина миттю покотиться колодою...

Кожен будинок має в собі силу квартир, що складаються з малесеньких низеньких комірок... Замість „парового опалення“, звичайних пічок — ці кімнати „нагріваються“ чавуновими або залізними пічками— „буржуйками“, що несуть своє „тепло“ залізними рурами по всіх кімнатах... Ці пічки правлять за куховарні й лише де-не-де прилаштовано самими комірниками—газові пічки, що містяться тут-же в кімнатці-ідальні, вітальні, спочивальні, „кабінеті“. Однорямні вікна, що скрипом відгукуються на кожний рух, лише з „вулиці“ дають „світло“. В задніх кімнатах—постійна темрява, а в де-яких навіть зовсім немає вікон.

Але верхні щасливі,—там є повітря. Нижчі поверхи повинні завше тримати вікна настіж, щоби хоч трохи добути повітря. Електрику спромога мати тільки в одній кімнаті, инші й

так обійдуться... Жодних комор... і убоге господарство купчиться тут-же у кімнатах... Правда, власники будинків, що споруджували ці труни, мали рацію: господарство таке, що вміститься і в самих цих малесеньких кімнатках: стіл, двоє стільчиків, пічка, пара рондлів, що висять тут-же на стіні, кілька тарілок, ложок та кухликів для кави, ліжка, сінники на долівці для дітей та на мотузці—лахміття, робоча одіж і білизна, а на гвіздку „костюм“.

Тут десятиліття—вік—плодяться, „виростають“, „живуть“ люди—робітники... Мала дівора—сидить заперта в кімнатах од ранку до вечора, доки не прийде мама чи тато з роботи: на той час забивають вікно, щоби не вбілося... й замикають двері, щоби не скотилося по східцях... Підлітки вовтузяться на „вулиці“. Діти зелені, бліді, тонкошії, тонконогі, тонкорукі... Дорослі—сірі, сухорляві, із впалими грудьми... вимучені, зелені... Завше бухикають, сухоти з ними ніколи не розлучаються... Більшість з них помирає в юнацтві і лише меншість, що робить на повітрі, живуть більше 35—40 років.

Десятки тисяч робітників замуrowані в цих вулицях, в цих жахливих подвір'ях.

І за це кожен з них повинен ще платити 12—15 марок за житло...

„О люди, люди, небораки!
Нащо здалися вам царі,
Нащо здалися вам псарі?
Адже ви—люди, не собаки...“

сказав один робітник—складач, що колись був у Лейпцігу в друкарні й набиравши там Кобзаря вивчив ці рядки...

Ми розмовляли з ним про житлову справу..

ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ.

В Гамбурзі постійно не менше як тридцять тисяч безробітних робітників... Чим вони живуть?..

Юнакові всього 24 роки. Він тендітний, блідо-зелений... Він має батька, вже діда, не здатного до праці, теж колишнього робітника, якому пощастило дожити до 54 років... Більше він нікого немає... Мати, сестри, брати померли... бо вони жили в цих кварталах, бо вони завше були робітниками...

Він і батько безробітні... Перманентно... Животіють тим, що він має роботу раз на тиждень і дістає 80 пфенігів... з цього живуть... Правда, батькові дають у їдальні раз на день юшки з-під квасолі... Січень місяць... Артур в літньому жакетику, теплого у нього нема.

Він наш проводир по Гамбургу.

Артур з батьком характерні особи для тих 30.000 перманентних безробітних.

Не диво отже, що в Гамбурзі були жорстокі й отчайдушні смертельні бої робітників—за владу рад.

Цікава жіноча шарада:

„В який спосіб живе дівчина в обставинах Артура, або коли навіть вона має роботу й дістає за неї 40 марок місячно при умові, що сім'ї нема, а має батька й матір?!..“

Що вона повинна робити? Де порада для неї в стані голодного холодного жаху?

Чи дивним буде після цього, що Гамбург давав найбільше за всю Німеччину проституції, що робітничі квартали Гамбургу десятиліттям створили в себе в закутках комірчин кімнатки

повій... що в Гамбурзі саму Sant Paule що-ночі запружують тисячі бідачок, що мусять заробляти тілом?

Хіба диво, що пивниці, кафе, танцюльки повні дівчатами—зовсім на вигляд не професійними проститутками, але які мусять десь якимсь способом заробляти—йти на явну неминучу загибель—сифіліс, і розповсюджувати венерику навколо себе...

Не диво й те, що різні національні торговці жіночим тілом осіли тут не з учорашнього з своїми вертепами, пивницями, ресторанами, танцюльнями, поширюючи свою агенцію через порт на цілий світ.

Не диво!

Японські, китайські, грецькі, італійські, англійські притулища складають цілі вулиці. Найзаконнішим чином, геть аж до листівочної реклами вони закликають до себе охочих.

Европеїзовано, взаконено й під захистом монархо-соціал-демократичної влади... Бо иншого рятунку немає. Або здавай позиції робітничій класі, або рекламуй проституцію, бо хазяї капіталісти мають із того зиск.

ПЛАКАТ.

На розі робітничого району — робітничий клуб... Умови капіталістичного ладу примусили цей клуб утворити під виглядом легального бару — пивниці. У двох невеличких кімнатах завше повно робітників, особливо вечорами, коли „безробітних“ доповнюють ті, „що пошабшили“ й тут у передній половині „клубу“ шматком хліба та ковбаси з куклем пива заморюють свій голод денний.

Проте, в задній частині пивниці молодь розбилася на купки. Частина лагодить прапори, що тут-же складено в кутку, частина розкладає нові плакати, листівки, розподіляють прапорці, марки Модру, частина розважливо воює в шахи, а невеличка кучка диспутує про події дня...

„Господар“ справно задовольняє товаришів, які теж допомагають господареві, через що він встигає побігти й до задньої кімнати порадити, як лагодити прапори, розподілити плакати, модровські марки...

На перехресті вулиць спокійно походить поліцай. Постійно доглядає порядку в цьому районі і чомусь саме цього перехрестя.

Йому певне муляє великий плакат Леніна, що на весь зріст стоїть, перегнувшись у бік руки, якою вказує вперед...

Час від часу плакат хтось зриває...

Але другого ранку знову стоїть великий ватажок, немов чудо, що його ніяким чином не знищити...

Ленін завше тут своїм зважливим рухом вказує робітникам—„на барикади“.

Лассалья, Лібкнехта, Енгельса, Маркса, дбайливою рукою заведено в рями й вони прикрашають стіни другої кімнати клубу.

Пара чудесно виконаних карикатур з пап'є-маше на мілітаризм і володарів постійно висять в кутку між шахвами.. Тут тепло, приємно... Робітники сподіваються добути собі кращий клуб. Бо-ж мешкань для того є досить. Правда, там зараз розважаються, там гуляють... але... Гамбург вже навчився на страчених жертвах, як треба здобувати...

Поруч Гамбургу—будівель-кам'яниць та кам'яно-дерев'яних гробів, де фізично вироджується робітничий люд—є ще величезне світове місто, Гамбург—пароплавів, доків. Величезні споруди, що виконували для цілого світу пароплави, доки, пакгаузи, елеватори,—міцно осіли посеред Ельби, створивши ніби надводні острівки. Всюди навкруги розташувалися різних розмірів пароплави. Цілий пароплавський світ заїжджає сюди—деякі на відпочинок, на ремонт, а деякі вивантажитись й навантажитись промисловим добром. Бразилія, Греція, Англія, Японія, Америка, Еспанія—всі країни світу маячать тут своїми прапорами на щоглах і носях пливучих склепів-готелів. Тисячі кораблів скупчилися тут розташувавшись без краю, немов вози на величезному ярмаркові. Одначе, цей ярмарок параплавів—мертвий. Не видно метушні, не чути гаму, шуму, гуркоту лебідок, як звичайно це буває в рухливому порту. Мовчать пароплави, стоячи осторонь од причалів, ледве подимлюючи своїми верхами... Застигли коловороти.

Немов би всі заїхали тепер сюди лише на відпочинок, щоб завтра вирушити в дальшу мандрівку.

Мовчать і стіннесові велетні—доки; не чути цокоту молотків, не чути гуркоту підземних машин, вщухла метушня. Мовчить порт; сиротою стоять блокгаузи й елеватори, легенько нюхаючи своїми крантами повітря, втопивши свій зір у небо.

Лише біля одного пакгаузу американської компанії сумно вештається кілька вантажни-

ків, поволі вивантажуючи деревляні скрині з чорними плямами „Форд“.

І все. Смутно в порту, тихо в порту... Справ нема, роботи нема.

Коли раніш повітря двигтіло від гомону, грюкоту й шуму молотів, коловоротів, парових підваг, то тепер тихий покрик сумної чайки дражливим відгомонам лунає серед тиші великого світового порту.

Колись тут, щоби налагодити зіпсований ланцюг, треба було пароплаву чекати тижнями на чергу, щоб причалити до доку—тепер сенсацією є на весь Гамбург і цілу Німеччину, що в порту робиться док для Стамбула.

Наслідки імперіялістичної війни поділили ринки і промислові центри, а пазурі, в які взято цей німецький порт, ніякі викрутаси соціал-зрадників не в силі розтяти.

Непотрібною тепер здається й велика техніка, що продовжала по-під водою ґрунт та створила залізо-бетонний тунель, поверх якого хлюпочеться Ельба, що по ній сновигають десятитисячнотонні пароплави. Цей тунель, що не встигав своїми ліфтами з поверху землі спускати та підіймати валки вантажених авто та мажар, що миттю через тунель перетягали вантаження на другий бік Гамбургу—тепер стоїть сиротою і лише инколи радо спускає до себе за день пару мажар, яким пощастило винайняти для перевозу меблі чи городини...

Наш мотор жваво сновігає поміж доками й пароплавами, викликаючи здивовання поодиноких сирітливих людей, що без діла вештаються там... Колись—хто-б звернув увагу на якийсь мотор, що скіпкою метушиться величним мор'

ським містом? А тепер? Диво—що якісь люди чимсь цікавляться тут.

Але диво дивне, чудо чудне. Чи не зорова галюцинація?

По-між „Формоз“, „Лінкольнів“, „Т'єрів“, „Папандопула“, „Кяйшів“ й інших назв пароплавів, промайнуло велетенське „Карл Маркс“.

— Задній хід! Хвилину назад, он туди по-між доком і „Еспанією“!

Справді „Карл Маркс“. Наш Союзний пароплав. Хоч і малим він здається серед гігантів Америки, Англії—але своєю величчю одної назви затирає все навкруги.

— Туди, туди!—гукає стерничому наш гамбурзький товариш.

Його сумні очі запалали вогнем, він увесь тремтить...

Швидко вилазимо на причал, хутко виносимось на пеньок. Капітан-профорганізатор—матрос, шкіпер радо вітають. Захоплені тягнуть до вітальні. За хвилину вільні з команди обступають... нервові запити, оповідання...

Пароплав „Карл Маркс“ по дорозі до Англії мав аварію і випадково зайшов сюди, щоб підремонтуватися. Правий бік носу розчавлено й пробій затинається новими залізно-чавуновими плитами.

Підправимо й знову гайда!

Росіяни, українці, латиші, англійці—складають півсотні команди. Тут іде життя... Освітні гуртки, своя стінна газета, клуб.

Німецькі товариші благають дати на згадку фото-картку пароплаву...

Одначе на пароплаві не сподівалися й не гадали, що це буде потрібно—й не фотографу-

вали пароплав... Але хтось зник в кубрик. Знайшов випадково свою картку з групою біля пароплаву, що сфотографував колись його приятель для себе.

Безмежна радість.

— Це буде щось надзвичайне для всіх, всієї „Карл Маркс“ їздить по світу... Одною назвою він притягне до себе тисячі трудящих. Ми збільшимо картку й розповсюдимо серед своїх. Хай знають, що Радянський Союз всюди нагадує своїм пароплавом про обов'язки цілого світу, хто знає це ім'я...

Пароплав „Карл Маркс“ перевернув усю нашу програму оглядин порту...

ЖУРНАЛІСТ У ЗООПАРКОВІ.

Чверть години їзди в околиці—авто домчав до „Тір-Гартену“. Це не Берлінський „Тір-Гартен“—парк, де нема жодних звірят, — це справжній тір-гартен.¹

Величезна площа. Сад.

Африканські, індійські, китайські узгір'я, природні скелі, по яких сновигають мавпи.

Білі скелі північного льодовитого схилу, де поважно гойдаються білі медведі, в штучно-виготовлених басейнах борсаються, пірнають, жирують тюлені—морські леви, а з другого боку вусаті моржі...

Різноманітні звірі, різного сорту птахи—мають свої природні містечка й лише леви, леопарди, вовки, лиси, бурі ведмеді, слони, бегемоти—в клітках сумно чекають на літне

¹ Зоологічний сад.

тепло, щоби зі шкляного теплого павільйону перебраться на свіже повітря.

Змії, гадюки, ящірки, різні тварини, комахи, рослини півдня займають окремий майдан саду, теж перебравшись на зиму до особливих павільйонів.

Але людей, глядачів, майже нема. Нас четверо та он несміливо зазирає до кліток тварин якась зеленкувата постать.

Постать незабаром пересовується до нас, і ми оглядаємось разом.

— Вибачте, — несподівано по-руськи звертається особа після довгенької мовчазної співкомпанії. Ви певно українці, я колись теж був українцем... правда, я не вмію ще говорити, але... я з Київа...

З нервових пояснень, дивацько льокайської запобігливості видно, що це один з „емігрантів“...

— Чого-ж ви тут?..

— Та бачте, — підлесливо, винуватим тоном пояснює... — Я журналіст... З німцями евакувався... Безглуздо зробив... Хіба я капіталіст? А тепер ось шість років, немов Каїн... Тягне додому... Що його робити? Чи не порадите...

— А звідки ви знаєте, що ми з радянських республік?

Постать зщулилася... Справді, як безглуздо вийшло в неї... Як вона так зразу... Треба було-б трохи поспитати...

— Нічого не порадимо... Ми лише можемо співчувати...

— ...Мда...—й постать непомітно зникає...

Це з тих, які служили всім: і жовтим, і білим, і німцям, з тих, що українізувалися за гетьмана та забули мову, з тих, що служать німецьким, французьким охранкам та іншим, хто як собачку полащить та кине шматок м'яса.

Цікавий зоопарк добром звірин, тварин та рослин.

Але даремно ви будете шукати цікавого в Гамбурзькій музеї. Тут накопичено, правда, всього потроху—скульптурних копій та оригінальних малюнків, як у старовинника, що дає де-яку уяву і про Рим та Асірію й про німецьке, голандське та італійське мистецтво. Проте, чогось суцільного нема... Надто бідно. Правда, тут є й з футо-кубізму останніх часів Німеччини 1924 року, але все це своїм змістом таке мізерне, таке трухляве, що не дає жодного уявлення про мистецтво 1918—1924 років.

Ми знаємо, що Німеччина цього часу має великих майстрів пензлю, що відбивають епоху класової боротьби й розкладу буржуазії—проте їхній творчості немає місця в цьому музеї, хоч вони й займають катедри при академіях...

Влада не хоче зберегти музей, як відбиток епохи, вона зберігає лише те, що їй до вподоби, що не породжує в головах глядачів нових думок... Тому-то й немає тут творів великих революційних майстрів. А Гамбург такий багатий на них!

РОЗВАЖАЮТЬСЯ.

Передріздвяні тижні для Гамбургу — повні розваг і веселощів.

На майдані побудовано ціле містечко розваг.

Дерев'яні конструктивні будівлі перемішалися з ташевими, брезентовими. Американські електро-санчата, різного роду каруселі, петрушки, маріонеточні піддашки, манежі для їзди на конях, віслюках, тіри, „безпрогришні“ лотеї, дитячі іграшки, гарячо-ковбасні пивниці — все це кільканадцятьма кварталами розлізлося по вулицях. Електричне с'яво заливає це тимчасове містечко. Десятки тисяч люду гоїдається, сновигає тут серед різних див, втопляючи свій гомін в різноголосому реві музики, що несеться від кожного піддашку, кожної будови, кожної катрашки й таші.

Загальний гам веселої музики переходить до натовпів. Публіка регоче, скиглить, пищать жіночі голоси, од лоскоту під пахвою чи ущіпку за ногу, п'яними пельками, мов коні, регочуть чоловіки.

Натовпи посуваються від одного піддашку до другого. Он компанія розсілася на каруселі й скаженим вихорем понеслася в колі... Задоволені пики, безглуздий регіт, — старі й малі. Ось вже літня дама дотягла врешті по зворотних східцях догори, що рухливими ступенями тягнуться вниз — підобгала спідницю, сіла в корито: прожогом несеться з стометрової височини вниз... Дама ахає, весело сміється, обтріпуючи спідницю.

В манежі аматори їзди під ляски батогів стрибають на змучених конях у сідлах, уявляючи себе вершниками, жокеями... Але десять кол і коні спиняються—їздців замінюють інші, що не шкодують 10 пфенігів.

Дивним здаються всі ці розваги для дорослих, а задоволені фізіономії гуляк додають жалю.

Розважається міщанство. Робітників нема тут,—їм не до розваг, у них нема часу на це, — бо вони або безробітні, або не мають зайвих пфенігів для цього. Хіба голодним людям до порожніх розваг?

Тисячі дрібної буржуазії, міщанства, сновигають тут, пустують в мізерній розвазі.

Поліціянти задоволено походжають на перехрестях сумежних кварталів — нарід веселиться, п'є—це радує серце захисника порядку, бо, виходить, не будуть кидати на нього смердючими яйцями.

Кинувши ще раз оком на місце, що омите кров'ю робітників останнього повстання за диктатуру,— можна вже рушати з цього „файного“, архітектурного й технічно удосконаленого міста центру шкуряного виробу, де робітники ходять без черевиків... де 99⁰/₀ робітників мають сухоти...

ЛЯЙПЦІГ. ДРУКАРНЯ... ГОХ!

Шлях Берлін-Ляйпціг цікавий тим, що, переїздячи Вюртемберг, спадає в очі старовинна церква. Не так цікава її архітектура та оригінальність, що їх залишимо на увагу вченим архітекторам, а цікава вона тим, що викликає в уяві панораму 400-літньої давнини, коли Мартин Лютер розклеював на ній свої прокламації, церковні революційні тези. Згадка про те, як громадсько-господарські умови життя висували відповідні гасла зміни релігійних форм. Чотириста літ тому перевів цю своєрідну революцію, син шахтаря, професор од християнства Мартин Лютер...

Ляйпціг—центр друкарської промисловости Німеччини, що видає 40⁰/о усієї німецької продукції. Це він розкинув свої сітки не лише на Німеччину, а й на цілий світ, найдосконаліше виконуючи друкарські роботи.

Коли, скажемо, вам доведеться добутися до одної з кращих друкарень, до Штаммера, що видає 25⁰/о всієї німецької продукції, то її не можна оглянути й за один день. Коли-ж вас будуть тягати як на буксирі, щоб часом ви не заговорили з ким із двох тисяч робітників, то ви встигнете її оглянути й за один день... Та навіть оглядаючи нашвидку ви побачите, як машинізовано підприємство, як машинізовано робітників і робітниць. Робітники працюють 9 або 14 годин на добу, не маючи можливости згаяти ані хвилини. Тут точно поділено обов'язки кожної машини чи людини, що часом її заступає... Робітники задихаються від духоти й випарів кислоти, виробляючи кліше гальванічним способом; на ваших очах протягом одної доби можуть видати чудову книжку так аркушір на двадцять із чудовими ілюстраціями та обкладинкою в колосальній кількості примірників. Тут ви побачите сотні різних друкарських і палятурних машин і всі вони німецької марки. Правда, наколи ви побачили американські, то вам по асоціації прийде в голову: і для чого то німці ставлять свої штампи? Невже тому, що переробили з рівної на криву підвалини або те, що стояло простопадно, поклали поземно?.. Тут після двох годин оглядин відчуєте, як у вас болить голова, вас занудить, але ви не звертайте уваги на вадущливість, відсутність вентиляції, на низенькі стелі, машинові випари

та чад, що стискають вам горло... Адже робітники працюють в таких умовах... Робітники за 9-14 годин праці мають півгодини відпочинку, коли встигають підсідати тут-же біля машин, збігати надихатися повітрям на останні 4¹/₂-7 годин праці... Найкваліфікованіші з них мають 120, а звичайні 35-40 марок на місяць... Запитайте хоч-би отого художника гравера із зеленим запалим обличчям, або оту дівчинку, що має вигляд ніби мумії й очі якої безтямно од перевтоми кидають на нас жалібним жахом... Вони вам скажуть, що для них це цілком вистачило-б, якби додали ще по 50 марок та твердо встановили 8-мигодинний робочий день, та давали-б годину відпочинку, або, принаймні, їсти на повітрі, щоб хоч надихатися... що з них 90% не витримують більше трьох літ роботи—це пусте, і за це подякували-б голодні черги безробітних...

Коли який цех випадково дізнається, що ви з радянських республік, ви почувете: „Гох!“ Нам поясняли, що це вони вітають менеджера, що за провідника нам... а наколи-б „випадково“ менеджер не шмигонув у двері, а всі робітники душ сто не гукнули нам: Genossen, wir sind komunisten auch! Hoch SSSR!..¹, ми-б повірили менеджеру, що то його вітають...

„Ця фірма існує з 1840 року: капітал підприємства дорівнює понад мільярд золотих карбованців. Замовляйте тут усі, коли маєте що для друкарської роботи. Фірма буде вдячна“...

¹ Товариші, ми також комуністи! Хай живе Радянський Союз!

Гадаємо, ми виконали цим обіцянку фірмі, що до реклами...

Ляйпціг—тепер рухливіше за Гамбург місто. Тут центр друкарської промисловости, що без перерви працює, це центр торгівлі хутром... Тут фабрикуються процеси над німецькими комуністами, тут на весь світ задумано й виконано величного процесу „Змови“ „нелюдських вбивств“ комуністами, — процесу німецького „Ч. К.“.

Даймо йому спокій і заглянемо, хоч одним оком до Дрездену.

ДРЕЗДЕНСЬКА ГАЛЕРЕЯ.

В Дрездені ви неодмінно мусите навідатися до знаменитої галереї, де зібрано шедеври малярського мистецтва і взагалі розглянути Дрезден з боку його архітектури. Він вартий того; про нього говорить кожний покажчик туриста.

„Дрезден—це Німеччина“,—сказала одна німкеня, художниця. „Дрезден — це концентрація пишнот архітектурної старовини, що випадково опинилися в Німеччині“...

Що-до краси, то вона має певну рацію. Краса стародавньої готики тут перемішалася із світовим ренесансом, що витворив особливий німецький стиль. Дрезден поділено Ельбою на дві частини, що з'єднуються старовинними прекрасної роботи, важкими мостами, підпертими кам'яними гігантами-биками—в цій частині він казкове місто з повітряними палацами. Старовинні палаци чудової орнаментики, на тлі широкої тихої Ельби, ніби заплелися кучерявими поверхами. Моцений рівним камінням брук, не-

мов вилисіла голова, на якій осіла оця везе-
рунчаста корона—Дрезден...

О, це не нудний кавармовий Берлін, не жах-
ливо трагічний Гамбург і не легковажний джи-
гун Ляйпціг. Стоїть ця оздоблена кам'яна ко-
рона кременем—і промовляє про те, як люди
витворили цю красу з крові й поту робітни-
ків, що цією красою не користалися... Тепер
посіли тут ксьондзи, поміщики, герцоги, „пра-
вители“ країни—пани.

О, хіба не треба пишатися, маючи таку
красу, таку велич, як дрезденська галерея—цей
палац великого роду князів, королів...

Тут залишились душі творців, що визирають
з рямок стін, амбразур у великій кількості
картин... Одна „Сикстинська мадонна“ чого
варта! Біля неї завжди сидять приковані да-
мочки й знавці мистецтва...

Тіціян, Рубенс, Сіпані, Корінт Рені, Тома
і т. д., і т. д. Митці пензлю своїми картинами
дають навіть змертвілому потяг до життя, до
людських красот.

Хочеться жити, забути всю нудоту, нещастя
людства...

Забуваєш, що живеш за доби жорстокої
класової боротьби, що людство створило два
табори й по хижачькому визискує другу час-
тину його.

Не хочеться навіть думати, що кожному мить
вимирають мільйони з голоду, що мільйони
корчаться в передсмертних соціальних хворо-
бах, породжених визиском.

Хочеться гукнути на весь світ—хай живе
життя! Геть думки, турботи!

Тисячі картин світової краси... Краси „великого світу“, краси еротики, краси богохвалення...

Жодного малюнку проблеми розвою людства, побуту того часу, „нижчих шарів“... Великі майстри віддавали свої таланти до ніг тих вельможних, що могли піднести їх на п'єдестал велетнів, од ласки яких залежав їх добробут... Знаменитий музей—це чудова установа класичної малярської краси, це архів класичної краси і згадка про те, для кого свого часу була творчість великих майстрів.

Це жорстокий осуд, од якого здригнеться серце вченого, серце людини науки, знавця мистецтва.

Чи не має рацію німецький товариш Ло, що сказав, розглядаючи одну центральну залю, обвішану чудовими витворами великих митців:

— Як до речі було-б отут упорядкувати Бар-кабаре „Націонал“, що ото у нас на Фридрихштрассе... Прикраса навкруги готова...

Довелося погодитися з ним...

Але що ви, хіба-ж можна так? Це-ж була своя епоха—тепер-же інший час?..

В такім разі заглянемо на „Велику виставку“ останніх витворів митців, учнів тих, що творили красу галерей, що відкрилася в Дрездені поруч світової галереї.

Фото-кубо-експресіонізм намагається в інших формах, тонах відбити той архів краси, що зібрано у світовому музеї світової краси. Жодної риси, жодного натяку, відбитку того, що твориться в суспільстві. Лише кілька картин Люкріца Краузе, Ебе та Рудольфа дають

фото-етюди жовнірів, робітника на заводі, матір, дитину й робітника.

Останнє—міщанська хатня ідилія, типи пань, ландшафти, тіло... Мистецтво цих творців, узаконених державою, далеке від життя... Бо дійсне мистецтво не може побачити світа й воно під доглядом влади зберігається в квартирах його творців—Гросса, Шліхтера й сотки інших, хто зрозумів світ. Вони ждуть свого часу. А поки що людство бачить „красу“ творів певної „епохи“ без її відбитку...

ДО ЧЕХІЇ.

Настирливий фотограф намагається неодмінно вас зфотографувати на фоні музею, ратуші чи Ельби. І щоб одчепитися од нього, єдиний ваш аргумент може бути те, що ви їдете за десять хвилин з Німеччини. Тоді він дає вам спокій, тільки купіть у нього пару гарних листівок, або чудово виконаних порнографій. Ви мусите хоч листівки купити, бо вам шкода кожну хвилину, а в'їдливий торговець буде весь час вимотувати вам кишки...

Краса Дрездена примушує вас іти пішки, до вокзалу.

Нарешті ви купуєте квиток до Праги. Забуваючи, що вам доведеться знову корчитися на своїх місцях у потязі і проклинати всю цивілізацію Європи, ви, в надії на відпочинок, поспішаєте до вагону. У ваше купе набивається комерсантів з валізами, до верху набитими рюкзаками, що неодмінно будуть намагатися в час руху випробовувати, чи міцна у вас голова й шия... Потяг рушає...

„Не помітивши“, як ви одсиділи ногу, ви чуєте голосні, різкі покрики, що вже Баденбах, кордон Чехії.

Поверхово переглядають ваші речі. За кілька хвилин ви вже п'єте чеське пиво, заощаджуючи на кожному кухлі цілих 12 німецьких пфенігів...

„САМОСТІЙНА“ ЧЕХІЯ.

От ви вже й у Чехах,—тільки тепер ви помітили, що, дійсно, ви їдете в чеських вагонах, пізнаючи те по чеських і французьких написах. Ви спитаєте: „до чого тут французькі написи? бо-ж хіба в Чехії є французьке населення? Адже Чехія, мовляв, складається з чехів, німців, прикарпатських українців, мадяр, то-що, але французами тут і не пахло...“

Хіба дивно буде, коли випадково попавши до Алжиру, Мароко—ви там теж побачите французькі написи, а на Філіпінах американські (англійські), а в Індії—великобританські (англійські), а в Кореї японські?

Адже ви там себе не питаєте про це, бо знаєте, що то колонії відповідних країн. Чому-ж ви дивуетесь у Чехії?

Тут треба пояснення. Чехія самостійна держава. Має свій парламент і президента. Коли заглянете в енциклопедію (не німецьку, звичайно, бо чехи їм не ймуть віри), ви дізнаєтеся, як Чехія боролася цілий час за свою самостійність, як ні один король, ні чеського ні німецького роду, не зберіг держави, не дав самостійности чеському народу й як, врешті, чехи здобули ту свободу після імперіялістичної війни—„за допомогою“ Франції й Америки... Тож не дивуйтеся, що тут написи по французьки, а один з головніших вокзалів має ім'я Вільсона й що американська „армія рятунку“

тут має більші права, ніж чеська чернь. „Чернь“, що здобула „самостійність“, що працює на фабриках, заводах, оре землю.

Так от врешті ви опинилися серед цієї Чехії—самостійної країни, а як історики кажуть, дуже старої своїми традиціями самостійности, що доходить аж до тисячи літ.

Чехія виробляє вовняну матерію, скло, кришталь, фарфор, цукор, пиво. В її надрах є й срібло, оливо, сірка, руда й вугіль. Що й казати—всі дані для самостійного економічного існування, особливо маючи приятелів: Францію й Америку.

НАСЕЛЕННЯ. ЦІКАВІ ПЛЕМЕНА.

Крім корінних мешканців Чехії, що складають до 60% чехів і решти німців, прикарпатських українців і т. ин., є ще багато інших племен і рас, особливо російського та українського походження. Ці племена вийшли з верств князівських, генеральських, поміщицьких, куркулівських і „наукової інтелігенції“, як пишуть вони в анкетах, коли хочуть виїхати до Радянського Союзу. Чехія—країна республіканська. А „всяка“ республіка, як відомо ще здавна, давала притулок усім політичним емігрантам. Оскільки ці племена сами себе вважають за політичних, то хіба-ж Чехія може одмовити їм у цьому. Навпаки: вона навіть допомагає їм існувати. Ходять чутки, ніби під час сварок у винарнях білопогонників з чехами, коли патрони нагадують безпритульним про свій притулок—білі відбивають ці закиди такими епітетами: „а чеське золото хіба не перелите з миколаївських головок?“, або „а хіба не ми

вам допомагали вивезти сюди від нас золоті запаси й інше добро?" Проте гостріші на язик кажуть: а хіба Антанта та Америка даремно має параграфи „на видатки колоній та запровадження порядку в них?". Але годі про це, бо як почнемо всякі підрахунки, що ніби лише на одну українську еміграцію видається до 75.000 карбованців місячно і т. и., і т. и., то ще почнемо докопуватися, звідки-ж Чехія набереться таких грошей?.. А це не є завданням цих нарисів... Далеко краще розповісти про „соціяльну" трагедію—цих нещасних емігрантів. Діло просте, каже один „мемуариста", коли межі Чехією та Угорщиною майже не прийшло до війни, емігрантів почали вдягати в військову уніформу і вивели на муштру. Бо-ж за послуги треба платити... Адже на фронті такі вояки, як жовто-білі теж будуть у пригоді... Місцеві робітники не дуже раділи, що чужоземців мали кинути в бій першими... Проте їх заспокоїли: на фронт, мовляв, буде послано своїх, а чужі залишаться для охорони добробуту країни від різних небезпек... А ці капосні небезпеки чомусь так і лізуть в робітничі квартали, так і тягнуть синьоблузників на вулиці та майдани, щоб гуртом подолати різні напасті, що морять їх з дітьми голодом, нівечать сухотами...

Подумайте тільки—хіба-ж після таких прохань уряд може не потурбуватися про спокій своїх підлеглих?..

БОЛГАРИ В ЧЕХІЇ.

Невеличкою купою тримаються тут і болгари. Мовиться не про болгарів „громадян царсько-демократичної" Болгарії, що сновигають

по Чехії і єдиною „розвагою“ яких є „гешефт“, а про болгар, вигнанців та втікачів з тої Болгарії, де панує терор більший, ніж в колишній царській Росії.

Єдиною розвагою цих болгар є — стежити за подіями в своїй країні. Вони переживають страждання тих, що безсилі вже боротися з жахливою реакцією... і вони терпляче сподіваються на кращу будучину своєї батьківщини.

Їм тяжко мати безпосередній зв'язок з краєм: їх листи з краю перлюструються, а той, кого накинє оком болгарська поліція за зв'язок з ними,—негайно сідає до тюрми чи „в час втечі“ його рішать на місці...

Але ці вигнанці все-ж не поривають зв'язку і стежать хоч за культурним розвитком своєї країни.

Ці вигнанці знають, що з письменницької когорти в їх краї нараховуються лише одиниці, здебільшого новелісти та поети. Вони знають, що й старі болгарські Коцюбинські, Гоголі, Пушкіни: Ніколай Рейнов, екзотик Йордан Йрков, Златорох, Елін Нелін, Кіран Христов, Антон Страшіширов—не в силі йти обіруч з реакційною Болгарією і співчувають своїм колегам опозиціонерам сучасного ладу: Христосу Ясинову, Людмилу Стоянову та класовому пролетарському письменникові побутовому новелістові Расцветникову й Георгу Бакалову. Вигнанці болгарки знають, що хоч Христос Смідненський, пролетарський письменник, і помер на 26 році життя, проте майбутнє дасть нових крицевих Смідненських... їх виховає „Хіперіон“, „Нов-Пот“.¹

¹ Журнали революційного напрямку; „Нов-Пот“ класовий журнал.

„РЯТІВНИКИ НЕНЬКИ“ І ЇХНІ ВОРОГИ.

Гадаємо, що про російську еміграцію нема чого казати. Хіба ми не бачили її в Німеччині? А от українська варта уваги. Хіба дарма кажуть де-які чехи: „не второпаш, що воно у нас за країна: де не плюнь там і Україна...“

Ці не заводять ресторацій на кшталт колишніх царських князьків. Їм досить і тої „української їдальні“, що орендують чехи, але де земляки можуть поїсти галушок та вареників, згадавши при цьому про своє життєве призначення... Вони не вередливі і їм досить тої дещиці, що перепадає з антантівських кешень через чеську бухгалтерію. Проте ці „герої“ великі мастаки на свари й пасквілі. Особливо улюблені перегони між ними це—хто вигадає найдотепнішу лайку й пасквіль на своїх зрадників-радянців та на СРСР. Де-хто з них служить, а хто не служить, дістає так, за ясні очі, „допомогу“ і мріє про широкий Дніпро-Слауту, про чорні жупани та червоні смуги на голому тілі тих, що одібрали земельку й позбавили їх панування... Ні!—Вони ще боліють за „рідну“ культуру, за рідну мову й свій край—„где все обильем дишет...“ Багато з них це ті, що стали „ширими українцями“ в часи гетьманщини, або тоді, коли відкрилась каса Антанти, а найщиріші ті, що виїхали за кордон „на якийсь час“, ці просто звикли до того, що „така вже доля чайці небозі“ і чесно несуть свій хрест аж доки на Україні не замаячить стяг золотої пшениці й полтавського неба... Проте хіба їм не все одно? Хіба їхнє діло кумекати про що? Адже вони

мають на таке ватажків. А їхні ватажки чесно виконують свої обов'язки. Вони їздять з Праги до Парижу, з Берліну до Відня,—на прощу до Скоропадського, Вишиваного, Масарика, іноді завернуть до польської сестриці, навіть деякі з них посидять у присінцях Вашингтону... тихцем прикупувають акції копалень, і по дорозі, на всякий випадок, вкладають вимантачені „на повстання“ долари, марки, франки—до банків кількох держав... Щоб підбадьорити своїх „ширих“—іноді завітають до них, таємничим тоном збрешуть в сотий раз про „розпочату роботу й, задуривши й без того диваків,—знову рушають в дорогу...

Але не всі такі. Є й такі, що зрозуміли врешті себе й своє становище, що ним спекулюють ватажки.

Вони зрозуміли, чого прагнуть їхні мандрівні вожді і згадали про своїх батьків, безштанків, Але як тільки вони це відчують, з того часу вони стають „запроданцями“. Тоді їх позбавляється „допомоги“, їм вже небезпечно ходити їсти галушки до своєї чеської їдальні, і вони мусять гуртуватися окремо. Так висівається з мішаних шерегів чисте зерно, залишаючи кукіль. Так утворюються два табори класово різних людей: націоналістична свідомість, опановується класовою і викристалізовані групи стають одні проти одних.

Цікаве явище. Викристалізоване, націоналістичне коло за різноманітними назвами „гетьманців“, „есдеків“, „монархістів“, і інших „соціялістів“ та „культурних діячів“ утворюють одно ідейне класово ціле. Ці знавці національ-

ного питання, що полотніють за рідну мову, культуру, що „гине під чоботом Москви“—оці столовники чужоземної буржуазії, маючи в Чехії притулок, зовсім не цікавляться національним культурним розвитком тієї країни, в якій вони живуть і майже ні один з них не знає, не хоче знати, мови того народу, частина коштів якого йде на їх утримання.

Поети, белетристи, професори і політичні діячі—що їм би навіть по своїй „професії“ треба було вивчати чеську мову, а через неї й культуру, здебільша невігласи чеської культури.

Націоналізм, шовінізм, оплутаний неуцтвом, а не лише класовою ворожістю опанував більшістю цих диваків. Їм не тільки далеке всяке розуміння там якогось наукового соціалізму, матеріалізму й його філософії та розвитку людськості—їм далеке взагалі всяке розуміння культури—навіть буржуазної, уламком якої є вони самі.

І ці неуки—наївні немовлята—намагаються белькотати про культуру—про своє „українське“ (?) культуртрегерство...

Проте, ті з них, що позбавились маєтків, земельки, що скупили акції копалень галицької нафти, ті, що заборгувалися селянству за катування в часи гетьманщини—тільки ті мають ясну лінію, що визирає з-за спини Вишиваних, Скоропадських, хоч якби вони не намагалися приховати її своїми вболіваннями про рідну культуру.

КУЛЬТУРНО-ТВОРЧІ СИЛИ.

Оскільки Чехія в свій „австрійський“ час ішла по культурному шляху вперед—принаймні в літературі, музиці й навіть театрі, остільки з

часу створення „власної“ держави вона поволі сунеться назад... Ліві громадяни це пояснюють тим, що „державна“ втягла багато культурних сил до державної роботи. (Кажуть, що один гарний поет Махар став чудовим інспектором армії).

Цей занепад було константовано і в Німеччині. З часу заснування „Республіки“, потенційні, творчі сили, оминувши буржуазію, пішли до революційного пролетаріату. Це був час гри в комунізм. Але згодом, коли держава почала стабілізуватися,—посади, й взагалі все те, що зв'язано із стабілізацією, перетягли від робітництва чимало цих культурників.

Правда, тут у Чехії зародилися нові, молоді угруповання, але вони доки що не чітко уявляють роль мистецтва в класовому суспільстві.

Виховані на модернізованій французькій літературі серед дрібно-міщанського оточення, ці молоді угруповання боролися між двох сил: „французьким впливом і комуністичною інтуїцією“. Врешті оточення перемогло й молода генерація вдарилася в футурізм власного виробу, йдучи до дадаїзму.

Таким чином молоді сили одірвалися від класових завдань. Забули, кому повинна служити їхня творчість і почали творити революційну форму без класового змісту, без пролетарсько-класової лінії.

У Празі, крім тих, що туманили своєю плутаною ідеологією молодшу генерацію, є ще окремі пролетарські творчі одиниці, як Гора, Горжейші, Нейман, Майорова, Броніслав, що не зв'язані ні з якими угрупованнями...

В останні часи ці поодинокі творчі сили об'єднані однією метою: через класове мистецтво—організація мас—з'єдналися й утворили групу, до якої приєдналися й такі наукові сили, що стоять на пролетарсько-класовій позиції, як відомий цілій Європі професор Неєдлі, знавець мистецтва й музики, та філолог проф. Мотезіус, що взявся перекладати на чеську мову пролетарські твори національних класових літератур Союзу Радянських Республік.

Крім цієї групи—варта уваги група молодого покоління „Дев'ять сил“. За ватажків цієї групи можна вважати архітекта Тайга й поета Зайферта.

Це одна з тих груп, що вдарилася в своєрідний футуризм з перемішкою дадаїзму, запозиченого від різнобарвної французької літератури.

Ця група, чи її окремі особи, кидають гасла конструктивізму як основи доцільності. Своєю ревізією одного з найкращих пролетарських письменників небіжчика Волькера, твори якого просякнуті глибокою класово-пролетарською ідеологією й відповідним змістом,—ця група якраз відкидає цей зміст—даючи пошану самій лише формі не белетристичних, а поетичних його творів. Не дурно-ж ця група складається з поетів, юнаків-експериментаторів.

Своєю позицією вони нагадують нам колишніх українських аспанфутів...

Але життя йде своїм шляхом і майбутнє з них візьме своє...

ПРАГА—„МАЛЕНЬКИЙ ПАРИЖ“.

Прага — центр чеської промисловости.

Стародавнє місто, покручене вузенькими вуличками, з оригінальними будинками готично-„візантійсько - французького“ стилю. Не дарма чехи звать Прагу маленьким Парижем. Бо, справді, де-які стародавні частини міста дуже тяжко відрізнити від стародавніх кварталів давнього Парижу, де тхне історією, де пахне льохом, куди сонце рідко заглядає, де вночі можна блукати поміж суточок без надії з них вибратися. Це певне й спричинилося до такого порівняння. Бо, в цілому, Прага так подібна на Париж, як, скажемо, заець на верблюда.

Прага сидить мов у мисці гір і пагорків, тому не дивно, що на неї сідає вся сажа з фабричних димарів, фабрик, будинків, кіптяги з гір.. З цього всього мають найбільший зиск пральні й крамарі білизною та комірцями. Вікна в будинках одкривати теж не рекомендується, коли не хочете, щоб ваша оселя була пристановищем фабричної сажі, пороховиння й иншого бруду, що безперервно снує в повітрі та настирливо намагається пролізти до кімнати... Але повітря Праги й над Прагою таке густе від тої кіптяви, диму й куряви, що коли-б хто забажав жити в Празі й користуватися чистим повітрям— йому треба було-б сюди перетягти Ейфелеву башту і виняїняти на самім її шпилі кімнату...

„МАУСТА“.

Є дуже гарне чеське слово „мауста“... Його жививається замість українського „добридень“, „до побачення“, „смашного“, „всього кращого“

і т. и., і т. и. Одним словом, універсальне, зручне слово. Це щось подібне до паризького „комса“, що погоджується теж на всяке значення: „добре“, „так“, „отаке“, „чудесне“, „подібне“, „гаравд“ і т. и.

Відомо, що чеська республіка вихваляється на всю Європу й Америку своїм розшуком і „охранкою“. Адже не дарма сюди навіть із Сполучених Штатів надсилають для авторитетної аналізи різні нові винаходи в цих галузях. І коли чеська охранка й розшук сказали „добре“—будьте певні, то таки справді добре і його можна вживати до „діла“...

Що-до чеської охранки—навіть чи буде хто конкурувати з нею в Чехії, проте з розшуком конкурують. Разом із найдосконалішими заходами поліції йдуть вигадки злодіїв.

У Празі є вищий суд, що охороняється належною сторожею, особливо під час розправ. В тому суді, як установі найвищого „правопорядку“, найдосконалішої охорони — був годинник, стародавній, надзвичайної ціни, годинник. Цією старовинною річчю, що протягом віків не схибила точности часу, пишалась ціла країна. Власне країну мало обходив цей годинник — але владарі її фетишизували його... Не дарма-ж його повісили в найвищому суді на знак неухильної долі часу...

Урочисте засідання суду.

Заля набита урядовцями, захисниками порядку, представниками „народу“.

Урочисту тишу порушує скрип дверей. До залі, ледве пересовуючи ноги, всунувся старенький дідок в заялозену лапсердаці.

Суд заворушився й урядовці кинулись було туди, де порушено тишу. Але дідок байдуже причинив двері й добротливо проскрипів:

— Мауста!

І пошалабудив, не помічаючи нікого навкруги, до стіни, де висів годинник...

Всі заспокоїлися.

Дідок спокійно висякався, присунув до стіни стілець, попрохав пристава потримати його, щоб не звалився, потягнувся до стіни, уважно оглядів годинника, зняв його. Потім обережно обмотав принесеною шматинкою, одставив стілець і повернувшись спиною до засідателів, промовив:

— Мауста.

Голова суду, посміхаючись в дивака, теж відповів:

Мауста.

Дідок потюпав до дверей, обережно, постаречому тримаючи під пахвою дорогого годинника.

— Ото дивак!—перекинулись судді один до одного.

— І припреться-ж під час засідання!—доброзичливо буркнув до свого колеги жандар на дверях,—ох, ці годинникарі!...

Але дідок почовгав, ніби не чувши цих реплік... Одкриваючи двері, він знову прохрипів мелодійне:

— Мауста.

Таким чином, годинник пішов лагодитися...

За пару днів виявилось, що ніхто не давав розпорядження лагодити годинника—й ні один годинникар у Празі, а згодом, по цілій Чехії, не знає про цей годинник...

Так чеська „маліна“ обкрутила чеський розшук.

Де-які сміхунці кажуть, що цей годинник „підцупив“ найкращий чесько - американський фармазонщик-зłodій і продав його до музею одного мільйонера колекціонера. (Адже всім відомо, що американські капіталісти для розваги конкурують поміж собою хатніми музеями, і не шкодують нічого, щоб добути яку цінну річ... хіба світ не знає, що аж трое капіталістів Америки мають „прах“ Колумба... Кожний з них вихваляється, що саме в нього, а не в кого іншого „дійсний“ прах, а в інших підробка...).

Дехто припускає, що чеська „маліна“ береже цей годинник, чекаючи на гарний викуп від уряду й розшуку...

Кому вірити—хто й знає.

Примітка для знавців Чехії: це не про той відомий годинник на церкві „Старого Наместя“, що о 12-тій годині випускає півня та прогулятися „апостолів христа“, майстру якого, як каже легенда, король виколов очі, щоб він нікому іншому не зробив подібного... Ні, це про теж старовинний і теж відомий, але що був у „вищому суді“... (в сучасній Чехії-ж усе старовинне й усе знамените!).

ТОРГІВНИК ВЧЕНИЙ.

Коли вам заманеться побувати в кого з представників культури—вчених, літераторів, то-що, що на них молода Чехія покладає великі надії, а особливо у тих, хто всім серцем і душею

прагне до цивілізації,—вас не мало здивує те, що в шафах та гардеробах, де-б мала бути література і інші дослідчі манускрипти, ви побачите всякі доморобні, але по мистецькі зроблені речі, що взагалі вміє робити чеський робітник (адже не дарма він хоч і п'є пиво, але славиться на весь світ своєю досконалою художньою роботою).

Ви спочатку здивуетесь і будете міркувати (бо-ж спитати не зручно), чому він збирає в себе музей?.. Хіба для цього нема відповідних установ і помешкань? І як це взагалі стосується до його творчої роботи та майбутньої чеської культури?..

Проте ваше сумління хутко буде розвіяне... Ваш друг і без запиту пояснить вам, що ото все добро—на продаж...

— На продаж? що ви—жартуєте?.. Грішним ділом, оце й подумаєш: ото Європа! Професор хемії чи академик мистецтва і, разом, спекулянт... Чи-ти—ба!..

-- Нічого не зробиш... Доводиться,—зідхне наш вчений, чеський приятель...

— Наші робітники так пишаються своєю владою і тою класою, яка стоїть при ній, що мусять постійно заощаджувати собі копійку на випадок герцю...

„До чого тут робітники? Що він мермекає?“ гадаєте собі.

— Бачте,—бере вас ніжно за петельки приятель,—їм торгувати незручно... Та й кому робітник продасть? Адже це все речі розкошу—не для їхніх знайомих... тут треба „цивілізованих“ знайомих. От і доводиться продавати... Страйкові комітети дуже вдячні тим багатіям,

що, купуючи це, дають прибуток їхній касі... Це робітники роблять і здають для продажу— на страйковий комітет...

-- Ось - о-о, вирізьблена кришталева цукерниця... ніколи не скажете, що її не художник твовив... А проте — це робота звичайного робітника... Одного шестидесятилітнього дідуся... Робив уривками шість місяців... Хіба вона не варта триста корон?.. Та всякий буржуа в крамниці заплатить за таку—тисячу... Дідусь-робітник, передаючи цю річ, зауважив, що певне це його остання робота...

Приятьель, чех зідхнув і задумливо дивився на цю чудову річ... Врешті промовив:

— Справді, старенький таки вже не здужає... А як йому хочеться ще щось зробити для страйкового комітету... Скільки то він вже страйків одбув... А все й досі не губить надії... Твердо вірить: „наша таки візьме!..“

Любий читачу, правда, варто придбати цю річ на згадку про чеських дідусів?!

ПОЕТ ЗІДХАЄ.

Коли вам остогидне така Прага — їдьте потягом хоча-б у Черемушино, де перед вами розгорнеться український краєвид, хоч і без Дніпра, так з чеським „Дінцем“ покрученим по зелених луках змійкою, з млином, соснами і взагалі всім тим, чим багата Київщина.

Такі місця люблять поети. І справді — ви таки там здибаєте поета, та не якого будь, а колишнього українського революційного поета-велетня.

Дивиться він, бідачисько, на цей краєвид із своєї холодної мансарди, але гіркі сльози за рідний край, шле громи й блискавиці на нещасну долю, що загнала його сюди, а не до Дніпра... ридає над „Журбою“ що колись обіймалась з „Радістю“ і поийнтий тугою за рідними степами, весіннім пташиним льотом—пише казочку для „Івасика-Телесика“ про „гуси, гуси, гусинята...“

Згадуєте ви чеського поета Махара, що став інспектором армії і думає: „Кому з них краще?“

Шкода старого, що заплутався в сітях колишніх „інспекторів“ з поетів і інших „близьких приятелів“... І ніяк не виборсається... А він таки, слово чести, не хотів бути інспектором...

Ей-га!—Як казав гуцул, згадавши в салдатчині про рідні верхів'я, осяяні сонцем.

МУЗЕЙНІ „ЦІННОСТІ“.

Ми згадували про те, що чехам, за державними справами, нема часу воловодитися з культурою. Ще-б пак: тут тобі треба випробувати на угорських селянах налиті оловом цїпки, що прислала Америка для „аналізи“ (адже чехи, добрі експерти, мають над ким випробовувати), тут тобі безперестанні наїзди французьких друзів у справі державної ревізії де-яких пактів угоди... тут тобі клопоти над транспортуванням робітників до Франції, а до того ще ціла низка комбінацій, щоб знизити платню робітникам... Тут бот - турбот!... Чи-ж є час на творення якоїсь там культури...

Хіба дивно буде після цього, що найкращий театр в Чехії це німецький, що хоч і ба-

брається в тисячлітньому минулому Хіни й виколупує скарби дивацьких п'єс та намагається їх виконати а-ля Курбас...

Хіба-ж дивно, що теорію чеської поезії склав російський радянський теоретик поезії Р. Я...

Хіба дивним буде після цього, що якого-завгодно чеського творця підприємець купує а гуздром за тисячу корон (тоб-то 50 карбованців)... Не хоче — так чеська література може обмежитися й газетами, що до них звик люд, та орендованими американцями кіно з виключно американськими фільмами...

Чи не досить вам буде і тих старовинних культурних цінностей, що ними так пишається кожний пражанин—ну, хоча-б, приміром, старовинним льохом, пивницею, де сам Карло пив пиво?...

Вам треба інших надбань? — маєте музей, що суворо оглядає майдан Карла... Там ви здивуєте засмучених студентів, що схилилися по куточках і вивчають каміння Чехії. Можете пройтися по інших залах з висохлими звірятами й птахами. Тут рідко ступає нога оглядачів. Певне оглядачів тут тому не буває, що знають це все з того часу, коли воно було ще на вітринах крамарів та циркульників міста... Проте, серед залі археології і етнографії можна зачаруватися дивацьким устаткуванням китайської аптеки, зробленої за останніми фото-знімками аптек Хіни...

Але до чого тут, скажете, археологія? В тім-то й заковика музейної диковини, бо-ж музеї взагалі існують для дивовиж...

Новорічна ніч є святом чеської молоді та взагалі очайдушних гуляк. В цю ніч влада мусить поступитися... Не диво—треба-ж мати одвірок, куди-б виходила молода енергія... В цю ніч небезпеки для краю не може бути—бо всі п'яні, веселі... А раз веселі та ще п'яні, чого жаяхатися? Хай собі погуляють ніч, хай п'яними лавами швендяють по „наместях“, горланять всякі нісенітницї, атакують дівчат і приступом беруть од верескливої жертви податок новоріччя—поцілунки; хай обблюють вулиці, кафе, ресторани, одним словом, хай все нутро вивітриться радощами безглуздя, срамотними піснями, реготом, пустуванням, блюваками. Полїція певна, що в се буде спокійно,—ранком двірники попідбірають п'яних, побитих, знївечених,—позмітають все нагіджене... І знову піде життя гармонійно, як у добрій оркестрі, під диригуванням поліцаїв у білих рукавичках.

Робітничі маси — не беруть участи в цій блювотині — вони наповнюють залі винайнятих театрів, музичних та театральних кабаре, де в цей вечір ідуть вистави культурно-пропагандистські під керівництвом авангарда робітничої класи.

Робітничі маси в цей вечір справляють „Червоний новий рік“.

Їм не дозволяється мати залі на всю ніч, але все-ж кілька сеансів за вечір перепустять через аудиторію силу пролетарів. Вони мусять для цього скорочувати програми, але що-ж поробиш: вони, доки що, мають опікунів, що доглядають їх здоров'я—то-ж мусять кори-

тися їх приписам, переведення яких доручено досконалішим у світі захисникам порядку...

Коли ці вечірки чи збори урочисті, а особливо, коли їх упорядковують чужоземці, — до президії зборів неодмінно сам себе обирає комісар з поліції... (Кажуть, в Чехії такий чудовий звичай шаноби представників влади!) і він чемно устанавлює регламент і інші демократичні форми ведення вечірки... Коли-ж вони мають характер спектаклю, тоді його почесне місце в першому ряді ніколи не буде порожнім, і другого дня „нечемні“ виконавці можуть бути певні, що їхні любі патрони дадуть куди слід найдетальнішу „рецензію“ їхнього мистецького виконання театральних номерів...

„АРМІЯ ПОРЯТУНКУ“.

Ви хочете знати, що таке „Американська армія порятунку“? Звичайно, рятувати людину може тільки та країна, що в свій час рятувала цілі нації. Хіба не Америка рятувала Чехію? Хіба-ж не вона рятувала Філіпінців, Гавайців, etc.?!
Ось дивіться!

Невеличкий загін душ двадцять чвакає бруком. Спереду кілька музик в американськiм військовiм одязі, а за ними кільканадцять душ цивільних каптанчиків. Ви бачите з їх вигляду, що це люди, яким треба, аж кричить, ті десять корон, що одержить кожен з них за участь у поході...

Загін ведуть: обермайстер у військовiм і ватажок армії з виглядом мумії і очима напівбожевільного фанатика... одним словом індивід

місіонера з п'єси „Седі“... Але „армія“ вже на майдані, вона вже спинилася, утворила коло, музика завила жахливою мелодією. Обермайстер розкладає стілець і за хвилинку над головами „армії“ вже випросталась постава „мумії“. Гнилий рот випльовує патетичні англійською мовою слівця, а коли він часом передихує, обермайстер урочисто перекладає їх на зрозумілу чехам мову; а музика підхоплює їх своїми „мажорними“ звуками, такими мелодійними, ніби це концерт верблюдів, осячає скіглення, собаче виття й кішаче нявкання, навпридачу з барабаном, що гупає, як той прац на річці...

Не диво, що біля такої „вистави“ поволі збирається публіка, вільна від праці, публіка, якій однаково, де згаяти час. Такі видовища особливо приваблюють „фацетів“, що протиснувшись у натовп, непомітно для стороннього ока, „переморгуються“ один з другим краєчками губ та ледве помітним кивком голови, ніби кажучи:

— Почекай-но, не поспішай з кешенями... хай більше люду набереться...

Але ось ззаду натовпу спинилося кілька молодих дівчат. Їм весело. Вони пирскають і дражливо гукають в такт патетичної промови обермайстра.

Їх веселе пустування захоплює глядачів... Чується безпричинний регіт... До реплік дівчат хтось кинув гостре слівце, стає весело...

— Ото-б посадити його на димар нашого заводу. А в оту зелену мумію встромити дудочку та надуті... чудовий балон для зельтерської вийшов-би...

— „Вони спасуть ціле людство?!“ Чи ти ба!

Публіка потроху рухає плечима... Де-хто плюнув на бік, зневажливо кивнувши очима на обермайстра. Натовп потроху розходиться.

Комсомолки раптом замовкли і над натовпом залунало їх дружнє:

— Ду-ри-сві-ти!—Гримнувши це, вони теж посунули геть...

Їх здвінкі голоси пронизали натовп, публіка, що певне й сама не розуміла, чого вона стоїть, засоромлена, почала хутко розходитися...

Ватажок безтямно повів навкруги телячим поглядом, а обермайстер, бачучи халепу, моргнув до музики... „грай, мовляв, визволяй“...

А насупроти автомат-їдальня. Спорожнюються крутілки з бутербродами, пирскає в шклянки пиво, гарячі ковбаски хутко зникають у пельках їдців.

Проте на столиках лишаються шкурки од ковбас, шматочки хліба, кістки, обгризені головки риби, а на споді шклянок краплинки пива.

Кілька людей непомітно для похапливих їдців—згрібають недогризки, зливають рештки пива до купи й притиснувши обличчя в куточок, щось ворожать над тією поживою...

Де-ж армія рятунку? Адже то голодні батьки сімей,—щоб не подохнути з голоду, їдять ті недогризки—шкурки од ковбас, кістки од риби, обережно загортаючи „кращі“ шматочки в папірець... додому, для діток... для сім'ї.

Ці здорові люди не мають роботи.

* * *

„Як німці та по-французькому заговорили“— так малось на думці звати цей розділ, але тому, що ми вже умовилися обійтись без них— цей важливий нарис буде без назви.

Відомо, що ще до світової війни Франція точила зуби на Ельзас-Лотарингію, що свого часу таки належала до Франції, та яку 1870-71 р. забрала знову до себе Німеччина. Одним словом, Франція зазіхала на „свій“ Ельзас так само, як Німеччина накидала оком на інші території в самій Франції та в її колоніях.

Після війни Франція таки „визволила“ бідну Ельзас-Лотарингію з-під німецької кормиги і приєднала до себе (адже відомо всім, що Антанта—це-ж „ненька“ всіх поневолених націй—тому частка Антанти—Франція—мусіла визволити цю країну з-під німецької „неволи“). Адже хіба то дивно: в Ельзас-Лотарингії мешкає аж до 10⁰/о французького населення, кілька відсотків інших племен, а решта німці.

Після цього вийшло так, що два мільйони німців опинилися під Францією (всього в цій країні поверх двох мільйонів населення). Правда, для Франції трохи дивним здається, що ельзас-

лотаринці не розуміють по-французькому... Та не лише не розуміють, а молоді салдати ні в зуб не втнуть навіть французької команди. Французькі філологи хитають головами й нарікають, мовляв, як-то німці спаскудили бідних французів? Проте дідусі, бабусі й татусі та мамусі ельзас-лотаринців припускають, що певне то в через їх німецьку породу. Взагалі тут якийсь непорозуміння: зо всіх ознак виходить, що ельзас-лотаринці—французи; бо німці люблять пиво, а ці п'ють вино, німецькі жовніри мали сірий одяг, а ці тепер мають блакитний та ще й з куховарськими піріжками на головах, а німці в кашкетах... Німці доять молоко з корів, а ці із кіз. Вся біда лише в мові та в сердитих і досить одвертих репліках цих „нерозумних“ ельзас-лотаринців про те, що їм не личить бути під Францією, бо які-ж вони французи, коли вони німці!.. Чудасія! Отже „плебісцит“, що його „переводила“ Антанта, виказав, що ельзас-лотаринці „безперечно“ французи... І чого ото вони хочуть? Невже знову мати свої німецькі школи, щоб продовжувати ненькину мову? Чудний нарід! Він мусів-би пишатися тим, що по-французьки вчиться, а де-які вже й заговорили. Правда, заговорили так, що парламент цілих два тижні бився вирішити щось, та так і не вирішив.

Страсбург складається з корнів німецької мови: штрассе—„вулиця“, бург—„містечко“. Це „столиця“ цієї країни. Тепер за етнографічною назвою у французькій географії оце „французьке“ місто зветься... теж Страсбург...

До християнської ери ця країна звалася „Перша Германія“ (Germania prima). Як бачите,

безперечно ця країна ще здавна належить до Франції...

ЕЛЬЗАС ЛОРАН.

Коли переїздити з Страсбурга до Парижу, можна завше мати приємність бути свідком веселих розмов по-між ельзас-лоранцями та парижанами (відомо всім, що по цих дорогах їздять здебільшого французи, опікуни Ельзас-Лорані та ельзас-лоранці, що тепер мусять здавати свої податки до Парижу...). Веселість ця полягає в тім, що ельзас-лоранці завше чомусь нападають на французів за їх силувану крадіжку Ельзас-Лорані, а крім того чомусь гудять французький демократизм, що не дає можливости їм самовизначитися, та знову приєднатися до Німеччини... Французькі опікуни в таких випадках починають „викладати історію“ цієї країни та докоряти ельзас-лоранцям невдячністю за своє визволення... Ельзас-лоранці на це дають інші історичні довідки та заявляють, що французами таки їх ніколи ніхто не зробить, та що вони таки знову, хоч крути хоч верти, а приєднаються до Німеччини...

В таких випадках—французи-опікуни необережно кидають в повітря, що „тут пахне німецькими марками“—і ельзас-лоранці, розуміючи чим це пахне, замовкають. Тоді „торжествує“ французький демократизм..

НІМЕЦЬКА ДОПОМОГА ФРАНЦУЗЬКО-ЧЕСЬКІЙ ЗАЛІЗНИЦІ.

Таким чином, ви їдете з Чехії до Франції, спостерігаючи різні пасажирські видовища. Перейжджаючи Німеччину, де потягова чеська бри-

гада змінюється на німецьку, ви помічаєте, як відразу в потязі починаються інші порядки: чеська байдужість до вагонів і пасажирів змінюється німецькою уважністю... Ця уважність переходить у злість... Можливо, що злість та не безпричинна, бо-ж ваші вагони дріботять як розхитана таратайка, а сміття в них не заміталося ще з самої Праги... Тут є чого злоститися тим, хто не звик до такого „порядку“... а коли зважити те, що німецька бригада повинна здати французам „все в ісправності“, то уявляєте, як то німці мають себе почувати. Як тут у чорта доглянеш, коли під час руху, і чомусь то саме на німецькій території, десь випадають з вагону шиби, обірвуться гальмові кодоли чи одірвуться якісь двері коло купе...

Хто, скажуть, винен?

— Німці... Це, мовляв, вони умисне таке роблять з чесько-французьким потягом...

Проте ми-ж знаємо „ретельність“ і чесність володарів Німецької держави... Тому не буде дивним, що на якійсь станції потяг затримується на пару годин, доки німецькі жандарми не стягнуть зо всіх пасажирів вагону певної суми, щоб полагодити двері чи вставити шибу і не дозволять потягові рушати далі, щоб через який перегін знову повторити те-ж саме...

Хто кого ошукує—чи чехо-французи німців, намагаючись за їх рахунок підремонтувати свої пасажиріві потяги—чи німці тих, справляють попсоване за рахунок пасажирів, так щоби на французькій території двері знову відпали, та шибка вискочила... Ясно лише те, що інтернаціональним пасажирам від того мало прибутку

і що він напевне лишається на німецьких залізницях...

Врешті ви „домчались“ до французької території.

Сумних німців змінюють веселі французи. Шустро перепускають вас через митницю, паспортний огляд... Безжурно насвистуючи, урядовець механічно трахкає печаткою по ваших паспортах, совісливо приглядаючись до тих, що не мають чеської обкладинки (бо чехи можуть їздити до Франції без візи, як і французи до них: приятелі, нічого не поробиш!), і швиденько занотовуючи на окремих папірець тих, хто має паспорти з написом на обкладинці „Пролетарі всіх країн, єднайтеся!“

Це вже не Німеччина, де за всяку тобі пиллику не знати що й буде...

Тут сидиш собі на таких, правда, як і в Німеччині вузьких сидальцях, розгортаєш свою їжу і смітиш собі помаранчевими, яєчними шкаралупами, шкурками з ковбаси, огризками—під ноги—собі й сусідам...

Тебе, задля веселости, підтримують сусіди, сусідки... За годину, другу, вже всі ходять не по підлозі, а по шкаралупах, огризках, недокурках... Шкаралупами вам муляє під тим, на чому сидите... Шкаралупи у вас на колінах, куди їх безжурно шпурляє веселий дідок з небогою, що снідають візаві... Взагалі ви їдете без жодних зауважень і думок про якусь охайність... До вас зазирне кілька разів веселий кондуктор,—жартома запитає, чи нема кого тут, щоб доплатив за квитка, мовляв, може хто забув взяти на станції. Одночасно чвиркне з-під люльки вам під ноги...

А коли ви витрете хусткою частину його харкотиння, що відірвалось і попало вам на коліно, та ніяково, з телячою усмішкою, відповісте, що ви їдете випадково не тим шляхом, як по квитку значиться, він сяде коло вас на лавці, а — нема місця — навприсядки, — витягне свою заяложену квитанційну книжку з пообшарпанними краями, напише вам квиточок на 10-20 франків штрафу чи доплати і разом розповість пару цікавих анекдотів...

Ви чемно заплатите, ширю насмієтесь з його гумору, а він ніби жалкуючи, що мусить розлучитися, знову весело кивне вам на прощання головою й, наспівуючи „американське Пікаділлі“, пританцьовуючи, почвалає далі, до другого купе...

В ПАРИЖІ „ХАРАШО“.

Сумна, зелено-сіра Німеччина лишилася ззаду. Її змінила сонячна, „весела“ Франція.

Хоч ще й не все прибрано і не все заглажено, хоч ще скрізь рівчаки, кучугури від колишніх шанців та зруйнованих кам'яниць — наслідків не так давно минулого світового бойовища, але краєвиди Франції мимохіть навівають українську пісню гаїв, степів, ланів.

Пахне „Гоголем“ і „Полтавою“, тільки замість „тиха украинская ночь“

„Весела Франція вночі,
бо стогнуть вдень там сукачі...“

Імпровізацію залишимо нашим поетам...

Веселий і прекрасний Париж.

Не дарма-ж він став синонімом краси всякого міста чи куточка, що претендує на красу.

Не дарма на цій красі спекулювали цілі віки й для захисту його розпалювали навіть кам'яні серця; не дарма в нім самім п'ятисотлітня будівля „Нотрдам“ (наша дама“—так звуть парижани „матір божу“) за всі часи революції не згубила й сантиметру шкла чудових орнаментованих вікон.

Ця зовнішня краса Парижу з оздобленими будинками, зі розхожими вулицями, з бульварами, садами, басейнами, парками, статуями, та мережаними лихтаревими стовпами... Все це схоже на чудово прибрану кімнату смаковитого знавця мистецтва.

Париж захоплює приїжджого глядача, він втягує в себе кожного, хто має вільний час, хто не потрибує міркувати про завтрашній день...

Не даремно російська буржуазія мала собі Париж за постійну резиденцію, за місце розваг і втіхи...

Він дасть таким все, що потрібно.

Не на вітер вигадана балаганна пісня „петрушок“:

„В Париже, в Париже, в Париже харашо!
Нам с тобой, Ванюха, побыть там не грешно!“

Тепер російську буржуазію замінила американська.

Світова війна дала можливість непосидючим американцям побувати в Парижі, а заборгування Франції Америці сприяли щільнішому зближенню кредиторів з дебіторами. Тому не дивно, що Париж пристосовується до смаку американської буржуазії. Вона заповнює всі готелі й вільні квартири, вона заповнює всі кабаре,

„Раї“, танцюльки. Правда, американці не дуже намагаються пристосувати себе до французьких звичаїв і мови — зате Париж пристосовується до них. Поволі він американізується, починаючи від звичок аж до мови...

МУЗЕЙ ІНВАЛІДІВ.

Але Париж має й околиці, де люди не помічають цієї краси й веселощів, він має цілі табори родин, що розташувалися по незручних, півтемних будинках, родин тих, що свого часу за „великих революцій“ були закатовані, знищені.

Як не намагалися володарі Франції протягом півсотки літ знищити всякі ознаки великого початку боротьби — проте вони лишилися, вони зберігаються навіть у музеях, чого сами володарі не знають. А сотки тисяч тих, хто працює на це веселе місто, знають кожен куточок, кожен камінець, забризканий кров'ю великих борців... І ці реліквії мимохіть впливають навіть на тих, хто ворожий цій борні. Хіба не диво, що Ілля Еренбург, цей парнасовець, постійний одвідувач „Ротонди“, той, хто на світ дивиться, мовляв, „наплювать“, „моя хата з краю“, „я всіх ненавиджу й усіх люблю“ — він написав „Люльку комунара“... Хіба ті мітральези, що переховуються в „Музеї Інвалідів“ — Наполеонівському пам'ятнику — як зразок минулої військової Франції та її непереможної міці — хіба вони не нагадують собою десятки тисяч знищених комунарів?.. А іржа, що ото повила старовинні музейні мітральези, хто може ручитися, що вона не є слідами крові тих, кого перед дулами розстрілювали з цих мітральез...

А чудесні малюнки вояків, маршалів, епізоди величних боїв знаменитих Т'єрів, хіба вони не записані в історію класової боротьби, хіба їх не читають сотні тисяч, мільйони французів?!

І все це тут, в Парижі, в знаменитому „Музеї Інвалідів“, — ореолі мілітаризму „великої Франції“...

Тут не допоможуть ні величні храми з єгипетськими гробницями Бонапарта, ні тисячерічніobelіски, виставлені на показ усім на Конкорді, і ніяке замовчування й замазування іншими красотами „Лувра“ очей тих нащадків, що лишилися, що голодують і... що дають велич Франції.

ЛУІЗА МІШЕЛЬ.

Ці нащадки час-од-часу дають про себе знати, вони бо збільшуються...

Луїзу Мішель, учасницю Паризької Комуни, поховано на кладовищі ле-Валуа. Ле-Валуа — робітничий район.

Роковини її припали (1/II) в чудовий сонячний день. Десятки тисяч робітників висунуло на вулицю. Червоні прапори, з радянськими золотими зірками, кумачевими хмарками вкрили голови пролетарів. Тисячі рушили кепсько бруківаними вулицями околиці... Гучно залунав „Інтернаціонал“ під проводом самого автора його музики, старенького Дежете...

Вулиці заповнені людом—не видно початку—нема кінця...

Ось змовк великий гімн і інші шерехи підхопили „Louise-Michel et le drapeau noir!“

Кожну перехресну вулицю оточують кінні й піші блискучі поліцаї.

З другого кінця вулиці, де покрутилася демонстрація, чути: „Al'un de nos grands amis“, що через невисокі будинки змішалось з співом паралельної групи величної „Terre et liberte!“

Середина демонстрації вже йде через площу, з якої розбіжні вулиці оточені жандармами — велосипедистами. Нашвидку групуються демонстранти, і несподівано згруповані співаки заспівали по-руськи „Ей, ухнем!“ Навкруги все остовпіло... На очах демонстрантів заблищали кришталеві росинки...

Задні шерехи, проходячи поза близьких нерухомих жандармів в такт ходи, тисячами голосів гримнули: „Ми Совет!“ і покотилося через усю демонстрацію, підхоплене кожною сотнею од одного кінця до другого.

„Ми Совет!“

Малі дітки, що на плечах своїх батьків беруть участь в демонстрації, погрозово кивають своїми зціпленими кулачками в бік поліцаїв...

Вони теж відчують темну силу своїх класових ворогів...

Кілька старезних, вже німечних дідусів, комунарів, учасників Паризької Комуни—гордо йдуть серед цих тисяч, а їх добрячі суворі очі блищать вогниками: „Наша справа ще виграється!“

Деякі з них, бадьоріші, несуть червоні китайкові квітки й листівки...

— На агітацію,—ласкаво промовляє старечий комунар, підставляючи карнавку за продану квіточку чи листівку...

Цвинтар ле-Валуа не міг вмістити всіх демонстрантів... І довго, майже до вечора, проходили шерехи по його доріжках, щоби віддати шану могилі Луїзи.

ДЕМОКРАТИЗМ І ЖАННА Д'АРК.

Як багате французьке, а Паризьке зокрема, робітництво на минуле своєї боротьби, так воно бідне матеріально, як в кожній країні, що поневолена капіталом. Так само, як і в Німеччині, робочий люд затиснуто в рямці машин, що витискують з нього прибутки. Ріжниця лише та, що там його одверто затиснуто в поліційні пазурі, тут-же ці пазурі прикрито демократичною мантиєю. Протягом десятиліть цей демократизм створив традиції і в'їдливою бактерією труїв організм, психологію громадян. Оскільки психологія Німеччини не давала змоги не лише робити, а й думати,—тут психологію „демократизм“ спрямував у бік думання й балаканини, але не більшого. „Можеш собі говорити, що хочеш, а чи буде тебе хто слухати—інша річ“.

Тому не диво, що французи надзвичайно чемний, балакучий нарід, готовий до послуг, що й казати, джентльмени. дотепний слівцем, та веселий. Цьому сприяє і сама природа Франції, цьому сприяє „демократизм“...

Не забудьмо, що до Франції кожного року зтягається силу робочих рук з-по-за Франції, без знання мови, звичаїв і, таким чином, звязку з місцевими.

Проти церкви Августина, що на розі бульвара Malsherbes і вулиці de Zabord стоїть пам'ятник (робота П. Дюбуа) Жанні Д'арк.

Сидить вона собі на конику, розкорячивши в стременах ноги, і веде за собою армію, щоб врятувати Францію... Правда, замість війська, ззаду настобурчилась церква, проте духовенство французьке сповнене втіхи:—воно віддало честь святій Жанні.

Хоч історики кажуть, що вона яко еретичка і була тим духовенством засуджена і спалена в Руані, та проте французькі попи зробили на пам'ятникові напис:“

„Замучена і невинно спалена англійцями“...

Це під боком академії, у істориків...

Не вони-ж винні—лише англійці...

Чудасія...

Жінка, що колись врятувала Францію... має пам'ятник... Це-ж алегорія для жіноцтва... Адже не даремно найкращі художні речі луврського гатунку, починаючи од революцій „за свободу“, ототожнюються з жінкою... Франція свято зберігає цю пошану, жінку звільнено в громадським житті навіть од турбот виборчих прав... Правда, їй ще дозволяють працювати нарівні з чоловіками, та зате її звільнено від турбот діставати однакову з чоловіками платню... Вона тільки половину дістає... Затє їй дано волю, як і в Німеччині вільно „приробляти“ собі—„на стороні“...

Нічого не зробиш... Певне такий принцип європейської цивілізації й демократизму...

А письменник Дюшен—дістав премію академії за художній роман „Таміла“, в яким він виявив страшенний побут, безправство мусульманської жінки Сходу...

Хто скаже, що тут якась „неув'язка“ між жіночим питанням і виборчим правом, або між Жанною д'Арк і написом на її пам'ятникові?..

ЛІТЕРАТУРА І ТВОРЦІ.

Франція останніх часів не має ще класової пролетарської, як ми звемо, культури. Та куль-

тура у формі памфлетів, звісток і віршів похапцем писаних, доки що розвивається на стінних газетах—шматочках паперу, вивішуваних у... вбиральнях, іноді по цехах. Не диво. Пролетаріят Франції ще не в силі утворити кадри культурників, учених, літераторів. Вони заповнюються з шеревів інтелігенції, так само хиткої як і німецька.

Хіба дивно, що Анатоль Франс був другом робітництва, або Анрі Барбюс є письменником поневолених! Раз, два,—й кінець.

Зради з боку культурників і ватажків весь час були так часто, що робітництво вже зневірилося в них (не забудьмо Бріанів—„друзів“ і ватажків робітництва—що на спинах пролетаріату осягнули „становища“).

Хіба дивним буде, що сотні часописів (а їх у одному Парижі до 500), всі видавництва, письменство—до послуг капіталу.

У Франції кожна верства суспільства, починаючи від сенаторів, вчених і, через клерка та дрібну перекупку, аж до проститутток; має свої твори „красного“ письменства, тільки пролетаріят їх не має. Тут не згадується про творчі одиниці Барбюсового типу.

„КЛЯРТЕ“.

Як характерне явище для французьких умов лише організація „Клярте“ заслуговує уваги, щоб спинитися на її історії. Це характеризує і взагалі історію розвитку пролетарської літератури у Франції поруч з розвитком комуністичного руху.

Шляхи цього літературного об'єднання мають у своєму минулому такі зигзаги і такі

криві, що потребують вивчення тих громадських взаємовідносин, на ґрунті яких виникла й росла ця організація.

З часів минулого століття, коли почався великий розвиток промисловости і, таким чином, кристалізування пролетаріату; з часів, коли цей пролетаріат хотів узяти до своїх рук владу і героїчно боронив Паризьку Комуну; з часів, коли десятки тисяч комунарів було знищено, — в силу різних обставин розквітнув реформізм. Буржуазія зуміла завести „демократизм“, а буржуазні ідеологи, та частково й реформісти, допомогли цей „демократизм“ прищепити масам.

Цей „демократизм“, так завзято оспіваний разом з буржуазією — соціялістами II Інтернаціоналу — допоміг в часи виникнення імперіалістичної війни запалити до бою й демократію Франції.

Але війна, як така, дала добру науку. Соціялістів II Інтернаціоналу було вщерть дискредитовано. Серед „демократії“ настало розчарування.

Коли-ж виникла революція в Росії, а опісля Жовтнева Революція, гадалось, що й Франція зробить те саме.

Стихійні виступи почалися вже на фронті, де після невдалого, безглузлого наступу кільканадцять полків вчинили бунт і пішли геть назад з фронту (те саме зробила й одна російська бригада, що була в складі французької армії). Одначе, тил був не підготовлений, і жандармерія швидко впоралася з бунтівниками. Кілька тисяч було вислано до Алжиру і, таким чином, початок стихійної революції було задушено.

В той час друковане слово соціалістів II Інтернаціоналу вже не мало впливу, а самі події, що насувалися, потребували чогось іншого.

Окремі одиниці буржуазного походження чи ідеології, що побували на фронтах і на власній шкурі зазнали, що воно таке „демократичне“ змагання—також повстали проти війни. Одначе, все це виникло самотужки без будь-якої організації.

Тоді Раймонд Лефевр кинув гасло створення організації „Арака“ (спілки колишніх військових) та їх органу—газети „Клярте“.

Найлівіші з соціалістів того часу, як Ваян Кутюрье, Жорж Бруєр, Анрі Барбюс приєдналися до його заклику, й ця невеличка група взялась до заснування „Арак'а“ організації колишніх військових та їхньої газети „Клярте“. Коли звернути увагу на те, що в ті часи був „демократичний“ та „соціалістичний“ вплив—то це вже був „бунт“ колишніх військових. Таким чином виникла газета „Клярте“ („Світло“).

Часи 1917 - 1919 років для лівих груп французького громадянства й соціалістичної партії позначилися психологічним роздоріжжям. Протягом цих років „Клярте“ розвинуло велику діяльність. Скрізь засновуються групи „Арак“ і „Клярте“. Активні сили „Клярте“ концентруються біля масової роботи в „Арак“.

Гадалося, що через неї можна буде підготувати перший етап революції. В цей час до активної роботи в „Клярте“ пристають нові інтелектуальні сили молоді з буржуазії, що в

наслідок війни пірвали з своєю класою і стали на шлях соціальної революції — як Бернье, Фур'є й інші.

Одначе, специфічний французький демократичний соціалізм не дає далі розвинути подіям у тому-ж напрямку, хоча в самій соціалістичній партії вже й наростає нахил у бік комуністичних доктрин, класової активної боротьби.

До „Клярте“ за період з 1919 року прилипає що раз більше соціалістичних одиниць, що були захоплені новими ідеями, новою течією. І в той час, як активніші товариші—вже комуністи, ведуть безпосередню роботу в масах „Арак“, — „Клярте“ поволі переходить до рук тих нових сил, що прибули за останній час. Таким чином, з 1919 року лінія „Клярте“ починає викривлюватися й навіть набирати протиреволюційного напрямку. З органу, який народився для класового освідомлення мас, для пропагування соціальної революції, нові керівники, вже створили цілком протилежний часопис. На ті часи він має такий склад: Ляцко, Цвейг, Дюамель, Мурель (англієць), Скуд (бельгієць), Сіріль, Тольст, Колен, Анатоль Франс, Ромен Ролан.

Як видно, склад найрізноманітніший — від художника слова, що прийняв революцію, як неминучість, — до публіциста, що йде реакційними шляхами й навпаки.

Цей склад „Клярте“ в своєму коаліційному угодовстві називав „Клярте“ органом „інтернаціональної думки“ (т.т.—органом балаканини різнокласових інтелігентських елементів).

Нове „Клярте“ вже пропонує банкет на честь Вільсона, а один реакціонер, Шарль Рі-

шель, пропонує кляртовцям тисячу франків і помешкання, аби вони не згадували добрим словом „бандитів“ Леніна і Троцького... Поволі „Клярте“ починає звертати на себе не аби яку увагу всіх реакційних елементів, що намагаються зовсім його перетворити на свій орган.

Тому не дивно, що скрізь у Франції й навіть в Америці, Бельгії то-що починають організовувати групи „Клярте“ аналогічного напрямку (інтернаціональної всекласової думки)... Одна з цих груп ставить у себе таку доповідь: „Пітагор, як Кляртист“... „Клярте“ стає збіговиськом найрізноманітнішого елементу — від люмпен-анархіста-поета до бульварного письменника-буржуа й фігляр.

Тоді старі кляртовці повертаються назад до роботи в „Клярте“ й починають боротьбу в середині організації.

1920-1921 р.р. минають у цій боротьбі. Перед навалом невеликої упертої групи старих кляртовців з „Клярте“ починають втікати ворожі елементи.

В 1920 році гине Лефевр, і старі кляртовці втрачають в його особі свого ватажка й ідеолога.

Не забудьмо, що в ті часи революційно-творча Франція, як і активно-революційні сили не мали ні звідки жодної підтримки й ідеологічного керування. Тому не диво, що серед більшості ворожого елементу нової формації де-який час старі кляртовці тупцяють на місці. Існування Радянської країни дає їм нових сил, принаймні в своїм органі „Клярте“ вони інформують про хід Пролетарської Революції.

В 1921 році викидаються останні „нової формації кляртисти“ й кілька „старих“ кляртівців беруть „Клярте“ до своїх рук.

З того часу почався новий період, період відродження напрямку „Клярте“, ліквідації „пітагорових кляртистів“ та зарекомендованої за роки 1917-1919 опінії.

Кілька осіб (Кутюр'є, Фур'є, Барбюс, Мадлен Маркс, Донзел) цілковито віддають себе справі „Клярте“. Відтепер „Клярте“ змінюють з тижневика на двотижневий журнал. В листопаді 1922 року В. І. Ленін шле кляртівцям листа, і в нім коротко пояснює конечну потребу боротьби й ті завдання, що стоять перед революційним пролетаріатом.

Це дає кляртівцям нових сил і вони починають боротьбу проти „соціалістичного французького духу, щоб перевести Ленінову лінію в складних фантастично дивних французьких обставинах.

У Франції, де відбувається диференціяція, де демократизм переплутався з соціалізмом, марксизмом та чисто буржуазними ідеологіями, що труять мозок суспільства — в цих обставинах надзвичайно цінно мати корективи чи міцну ідеологічну лінію, щоб іти нею наміченим шляхом. Тому й коротенький лист Леніна дав напрямок їхній роботі на довгий час.

* * *

Франція, а головне Париж, дав цілу фалангу прекрасних художників письменників. Не згадуємо про минулу епоху Вольтерів, Бальзаків, що улюблені ними місця ще й досі свя-

точно відвідують молоді поети та туристичні культуристи.

Ромен Ролан, Анатоль Франс, Анрі Барбюс, Бенуа, П'єр Амп і ще ціла низка майстрів слова.

Монпарнасівська „Ротонда“, хоч і скупа на талановитості, хоч в ній вечірніми часами має притулок сила невдах.— А втім вона дасть ще не одного Франса, не одного П'єра Ампа.

Анрі Барбюси виробляються не в „Ротонді“... Там вони лише загострюють свої пера.

Проте Бенуа, Ампи, Ролани,—коли що творять з Тулузьких вітрів або Колорадських чи Батов'яжських сонячних променів та Педжабських підземних протягів—вони там таки побували і таки дійсно мають змогу малювати їх з натури.

На все те де тільки й змога в них береться?..

Це не рівня Короленкові, що міг із сибірських морозів робити визерунки лише тому, що його туди силоміць возили, або Шевченківського аральського пейзажу, захопленого ним із ласки царської охоранки...

Був такий, кажуть, дуже талановитий поет Рембо.

Французька критика сплітала йому лаврові вінки слави, а він узяв та й поїхав собі десь до Мароко, чи Австралії і став там колоніальним підприємцем...

„Наплювати, мені на письменницьке перо, коли можна орати, сіяти й жати темношкурими“...

Так із письменника він зробився чудовим підприємцем-провідником „великих ідей“ колонізації...

Отже буває й таке...

Хіба дивним буде, що якийсь там англійський соціаліст поїхав до Індії за губернатора—переводити „соціалістичні ідеї“ британської імперії...

Цивілізація!.. Вищий ступінь розвитку...

Не нашим письменникам рівня!.

ЧИ ВАРТО ВЧИТИСЯ?

У нас перед молодими митцями слова розгорнено оракула: вивчати мистецтво Заходу чи оминувши його, творити нове! Де-хто кидає фрази—„Захід Заходом, ми й самі впораємося“; а де-хто застерігає: „неможна, вивчаючи форми, не перейняти „нутром“ тими річами, що вивчаються“...

Тут варто навести приклад Японії, що перехоплює абсолютно все європейсько-американське і влучно, непомітно для ока пристосовує до своїх японських звичок і т. и. Це буржуазна цивілізація так перехоплює иншу буржуазну без зміни змісту, а лише зовнішніх форм.

Без вивчення минулого, не можна накреслити майбутнє і шляхи сучасного. Без вивчення ворога, побити його щастить лише випадково, але не завше. Без вивчення віками нагромадженого людського досвіду, що випадково пристосовувався до буржуазних умов, не можна накреслити певних шляхів на сьогодні, як і на майбутнє.

Але вивчати те все треба з класовим розумінням, а те розуміння має бути не дилетантське.

Цього варто повчитися. Кожен митець, раниш ніж ним стати, досконало вивчає шляхи своєї галузи — й коли до того у нього в ще й своє „нутро“, він осягне свого; коли-ж ні,— він до кінця віку буде випробовувати себе у декламації, роздачі, продажу кустарно-зроблених на шапірографі творів в знаменитій паризькій „Ротонді“, навіть тоді, коли-б він писав ультра-буржуазні речі спеціально для буржуазних видавництв...

Буржуазія потребує мистецтва, щоб заморочити масу чи використати її в своїх інтересах. Коли-ж це буде таке, що не відповідатиме художньому смаку тих шарів, що для них те мистецтво призначене—буржуазія не допоможе такому невдасі... Тому не диво, що Париж є притулком для тисяч таких невдах, що не осягли свого „широкого“ бажання прислужити буржуазії—стати їх письменниками...

Мистецтво є величезний чинник виховання мас у широкому розумінні цього слова. Для того, щоби виховувати, не можна бути неуком у своїй галузі виховання, бо неук не може навчити, а лише запаморочити.

ПАРНАСЦІ, ДАДАЇСТИ, УНАНІМІСТИ.

Парнасці, дадаїсти, унанімісти (яке „немилозвучне“ слово!)—це діти-вихованці Парижу.

Про них говорять історики літератури, ними захоплюються молодики молодих націй, що стали на власні державні ноги.

Адже кволий завжди тягнеться за сильнішим.

Дивно лише, що й до Чехословацьких поетів перелізла ця хвороба?.. І хоча в Парижі її

епідемія після війни ущухає,—у Чехії вона ще має антисанітарні умови для розвитку.

Парнасці свого часу, часу перемог і реакції, — часу революційних вірувань, коли французькі поети в своїй творчості спалили всі правила класичності, — врятували поезію від анархії. Так захоплено трактують прибічники музичної і класичної поезії.

Але парнасці були анархічними бунтівниками. Вони ніяк не могли утриматися у своїх постулатних рямцях „мовчазної краси“ та професорства в римунанні.

Не диво, що свого часу такий запеклий парнасовець, як Поль Верлен, іде до символістів хоч і декаданського гатунку... а Рікара робиться революціонером...

Але це „дела давно минувших дней, преданье“ і т. д...

Війна породила дадаїзм і унанімізм.

Це ніби роздвій колишніх парнасців. „Наплювателів“ на життя імажиністської формалістики і навпаки — художників - космосовців.

Що навкруги робиться, серед кого живуть дадаїсти: не цікаво їм... Що там на фронтах— бойня, що навкруги стогін і розпутньо-животинний регіт — „кат його бери — що нам до того?!“... „Вихолащуй із себе всякий розум, коли він тебе спонукує озирнутися на життя, навіть коли-б тебе прозивали невігласом, дурнем... Така мусить бути твоя поезія й проза -- бо ти дадаїст“.

Але таким творцям певне не знайшлося місця навіть серед „демократичного“ оточення...

І Арагани зійшли в обрію. Лише де-не-де в передсмертних корчах іноді ще де-хто ворушиться...

Унанімізм убив дадаїзм.

Взявши за основу космос, — уманімісти намагаються своєю творчістю розірвати ті плівки людського зла, що заховані в суспільстві.

„Хай живе гармонія життя! Геть усе, що перешкоджає їй!“ гукають унанімісти, намагаючись розкрити соціальні неправди.

І Дюамелі штовхають двері до нового життя...

В ТАВЕРНІ.

Дивна штука! Чому парижани, що їм протягом десятиліть таки добре остогидли чужоземці, ще й досі не згубили до них інтересу? Не лише урядовці, скажемо, жандарми та шпики, що півдесятками роззявивши рота стоять проти дверей Радянського Посольства та любуються, хто входить й виходить... — а й приватні громадяни... Вам не буде сумно ні в таверні, ні в вагоні, ні в крамниці, ні в готелі — ніде! Особливо в таверні. Ви неодмінно будете увагою ввічливих французів — ціла таверна буде гадати якої ви національності, який-небудь молоденький лейтенант або каменяр стане неодмінно за конферансьє, і почнуться здогадки; спом'януть усі нації, крім, звичайно, вашої, а коли ви врешті весело назветесь — тоді почнуться згадки: хтось неодмінно розповість щось з цього приводу, і ви станете приятелем всіх одвідувачів таверни. Коли-ж вам випадково захочеться смаженої цвітної капусти, а ви забудете, як її звуть по-

французьки—вся таверна візьме участь розгадати чого-ж то вам заманулося?

Буде перечислено всі страви, хтось врешті почне малювати, щоб може малюнком напасти на ваше бажання. І коли „третє“ або „п'яте“ тих, що обідають, простигне, а ними буде випито по два-три кухлі бургундського, чи білого солодкуватого (звичайно за їх власні кошти) — врешті хтось натрапить на назву бажаної вам страви. Тоді веселості не буде кінця й краю. Кожен з них радісно зідхне, бо врешті одгадали, чого вам хотілося... На майбутнє за вами неодмінно лишиться місце за столиком, а коли в певний час обіду чи вечері ви з'явитесь,—кілька десятків голосів одвідувачів зустрине вас радісним: „О! А! Добридень!“

Ви згадаєте Німеччину, де можете прожити цілі роки й нікому абсолютно не буде до вас ніякого діла, а як захворієте, то господар позвонить до медпункту й коротко передасть: „Заберіть. Захворів із кімнати № 9“. Згадаєте ви й те, як щойно прибувши до Берліну і ставши на роздоріжжі коло поліція, спитали його:

— Де Йохімшталлер штрассе?

А доглядач порядку, подивившись у книжечку, коротко відповів вам:

— Такої вулиці нема,—й одвернувся до виконання своїх обов'язків — догляду порядку... Коли ви, трохи постоявши й поміркувавши, знову запитали його:

— Так Йоахімшталлер штрассе за планом тут-же! — він приємно усміхнувся й промовив:

— А. Йоахім-шталлер штрассе? Он вона!—І натисне при тім на *a*, яке ви оминули коли

спершу запитували... й ткну пальцем просто перед себе на довгу вулицю.

ПРАКТИЧНИЙ СЛОВНИЧОК.

Якщо ви приїдете до Франції й вам прийде на думку замість того, щоб практично удосконалювати свої знання французької мови, теоретично її зміцнити, вам неодмінно треба піти до книгарні і придбати (коли не захопили з собою) „Практичний порадник французької мови“.

Для зразку практики за такими порадниками тут наочно доводиться їх необхідність для кожного мандрівника, особливо, коли це людина діла...

Тому, що такого досконалого українського ще не створено, наводимо з руського.

а) Взагалі практичні розмови:

Он поломал себе руку и вывихнул ногу.

— Первый любовник мне не понравился.

В этой п'есе много слов в сторону.

Занавес падает.

. . . .

б) Т у а л е т :

— Поднимите просто волосы и воткните мой гребень с жемчугом. Он в шкатулке с драгоценностями.

— Подайте мне мой корсет и зашнуруйте меня покрепче...

. . .

в) Як захворієте, то маєте:

Я отримав важку, заразливую, внутрішню хворобу.

— Я бачу ще два зуби, які починають гнити. Я вам раджу їх негайно заломбувати.

— Боже! Немає ли засобу, щоб їх зберегти?

— Не відчайвайтесь з-за цього.

— Я вам вставлю щелепу...

— Покажіть язик. Пульс ваш нерівний (випитий, слабкий) і дуже слабкий.

— Во всьому тілі, особливо в грудях і в шиї, у мене такі сильні головні болі.

— Ви виміряли собі температуру?

— Вставте градусник, будь ласка.

.

Тільки тут, певно річ, не треба помилитися...

Як бачите—практичний радник—хоч куди!

Без нього людина буде, як без рук...

ГОРОБЦІ Й ТЮЛЬРІ.

Бідлахи паризькі горобці! Не мають притулку, поживи... Який може бути притулок на тих розкішних платанах, що скучерявили всі вулиці Парижу, коли тобі ані руш на долівку, до накиданого, наметеного всякого сміття - поживи... Оті проклятуші авто!.. Просто як ті бджоли метушаться сюди й туди.

Єдина втіха — Тюльрі... Спокійне привілля парку... Тут тобі й вода перламутровою мітлою плеще з водограїв, тут тобі й дівчата щебече

поміж дерев... Тут тобі завше знайдеться якийсь дідок пенсіонер, або сантиментальний поет, що принесе повну кешеню зерна або крихот і сипле й сипле цим сіреньким пір'ястим жевжикам...

А вони табунцями торгуються, цвірінькають, сваряться поміж себе... І метушаться по-між ногами благодійника... підстрибуючи у повітря... хапають із рук, а де-які мудріші встигають навіть вскочити аж у кешеню слідом за рукою, що полізла за крихтами...

Дітворі — ніколи цим розважатися; вона повна захоплених іграшок: хто кого перегонить, піймає, хто краще верховодитиме тими іграшками, хто у них буде першим?!

А мармурові та бронзові статуї Венер, німф, мавок, замислено чи весело дивляться на все це і гадають:

„Чому не всюди така краса? Чому не всім так радісно... як нам отут у Тюільрі?!“

Вони були свідками жажливих подій, що отут, збоку відбувалися на Конкорді... свідками королівських променадів... їхнього триумфу... Ентузіязму мас за часів комуни і безтямного гарцювання „захисників порядку“...

Все це в минулому...

Що віщує їм майбутнє?..

Про те мовчить чудовий Тюільрі...

ЛУВР.

Лувр — світовий мовчазний інститут, музей краси й історії культури часів од вавилонського царства до ХХ століття.

Щоб досконало його дослідити, треба не тижнів, а — місяці, роки. Є тут чому повчитися,

хто вивчає історію культури, а особливо — історію розвитку і ледарства тієї класи, що панує.

Ми говорили вже про Дрезденську Галерею, а через те саме нема рації спинятися на цьому у Луврі. Ми можемо вихвалитися тими світовими творами скульптури, малярства і їх творцями, що залишили нам у Луврі свої цінності; ми можемо з піною у рота доводити:

„Е, мовляв, що там не кажіть, а минула мистецька культура далеко вища від сучасної“; ми можемо годинами й днями тут простоювати проти Джіоконди, веселих революцій Делякруа; проти Мілоської Венери; ми можемо насолоджуватися красою всього мистецького багатства, але відбитку великих подій Франції ми в них не знайдемо...

Тут можна дослідити розвиток мистецтва і його боротьбу за форму,—реалістів із романтиками, ренесанс свого часу в усій своїй величій формі.

Відчуєте різні школи: французьку з її класичним представником—Делякруа, еспанську—з Мурільо, голандську—з Рембрандтом, фламандську—з Рубенсом та ранішими італійськими—з Мікель-Анджело й Тіціаном.

Правда, красу Венери Мілоської ми можемо побачити й на лихтаревих венерчастих поставах паризької опери...—що з неї тхне льохом.

Проте, тут є чому повчитися. Лувр є нецінімою оселею для дослідників минулих культур різних народів, прадавніх часів і епох, зразковою лабораторією для митців, особливо малярів.

Лувр оминув епохи великих подій Франції...

Лувр зберіг у собі культуру, що нагромадили Наполеони, Медічі...

Лувр не визнає Маратів, ні навіть Робесп'єрів, як не визнають їх володарі, вчені та знавці культури „Бріановських“ Франції...

Годі, бо почувается, як наших митців починає курцюбити від таких слів.

РОДЕН.

Роден—революціонер форми і, де-хто каже, змісту в скульптурі. Він, мовляв, був нелюбом у буржуазії... А щоб залишити людству пам'ять про свою „революційну“ школу — „купив“ палац, що після своєї смерти лишив його Франції, як свій музей. (Так то зневажала його буржуазія, що він зміг купити палац і залишити їй свій музей...).

Чудасія! Революція в мистецтві й Роден!

Дев'яносто відсотків творів Родена є еротичні комбінації в скульптурі.

Дійсно, до його ще ніхто не наважувався так майстерно кількома нарізами давати думку, символ і зміст шматкові мармуру, каменю.

Але прогляньте Луврські (Рубенсові) та Дрезденські красоти—дайте їм форму в скульптурі—і от вам твори Родена.

„Мислитель“, „Башта праці“—краса задуму.

Але перед творцем було надто багато історичних матеріалів класової революційності, щоби спинитися на баштах та мислителіві.

Хай пробачать мої колеги мій гріх, цим не малося на думці зменшити велич великого майстра революціонера скульптури.

Його школа повинна викувати нові шереги наших класових, революційних скульпторів і митців.

ДЕМОКРАТІЯ Й БРУДНІ АФШШ

Париж, як і ціла Франція—край несподіванок, диковин та експансивности. Ці несподіванки мають глибоку історичну основу.

Будували Лувр—вийшов з того музей; будували Ейфелеву башту для прикраси виставки—вийшла світова радіо-башта; сікли королям голови, а на честь імператорів будували гробниці, а Робесп'ерам та Маратам—навіть у музеях не залишили будь-якого знаку і певне помилково поставили пам'ятника Дантонові... Будовано каземати, а вийшло з того міністерство фінансів...

Історії „Т'ерів“ плетуть теревені, що комунари були дикуни.

А підчас Великої Революції робітники перетворили знамениту „Нотр-Дам“ на „Музей Розуму“, що пізніш культуртрегери Франції віддали для спекулятивної експлоатації маанхам...

Сьогодні Бріани є провідники пролетаріяту, а завтра дивись — вони вже мають на грудях королівські герби...

Найцікавіше це те, що в часи імперіялістичної війни прихильниками комуністів були навіть сановники. Звичайно, тепер вони йдуть разом з Клемансо та Пенлеве...

На Жак-Кело, вузькій вуличці кварталу романтичного Парижу „доби Дюма“ примістилася редакція і все видавництво „Клярте“...

Щоб дати повітря цьому тісному, старовинному своїми забудованнями району, щоб дати простір світлу й повітрю в нім... де скупчилася сила різних ательє та підприємств,—почали руйнувати де-які будинки, тому вікна „Клярте“ дивляться на величезну стіну, що на ній залишилися сліди східців, кроків, залізних притолоків од зруйнованих сусідніх будівель... Ця стіна обліплена всяким брудом, старими вже згнилими афішами, пилюкою, що під час дощів перетворюється в зашкарублу грязюку...

Краєвид із вікна „Клярте“ чудовий...

Цей краєвид люблять кляртівці...

— Це алегорія,—замислено з усмішкою пояснює Моріс... Як ота стіна—так і наше французьке суспільство... Тільки що почнеш його чистити, і тільки почистиш од бруду низ стіни й почнеш середній або верхній шар, аж, дивись,—знизу знову стільки вже поналипало нового бруду, що хоч знову не кінчаючи гори, починай знизу...

На розі є таверна—Кело. Власне вона без назви—тому її й прозивають за назвою вулиці...

Цілими днями од ранку до вечора там мовчазно, як скелі, просиджувало двоє апашевого вигляду суб'єктів... Вони безперестанку грали в кості.

Хто вони є, ці постійні партнери в кості?

Невже вони тим і живуть, що ото обіграють один одного.

— Хто його зна. Це постійні гості таверни. Боятися їх нічого. Чужі розмови на них зовсім не впливають... Та й взагалі тут не диво-вижа чути найрізноманітніші розмови... Відомо-ж, що у Франції про все можна балакати, абсо-

лютно про все... Тільки того не робити, про що можна балакати.

В цьому полягають всі хитрощі демократії. А про тих грачів? хай вони тисячу разів будуть шпиками, але жодного лиха від них не буде...

— „Демократизм“ балачок і писанини тут на те перевівся, що на нього не звертають жодної уваги.

— Нічого не буде дивного, коли завтра в якомусь часописі (адже вони мусять конкурувати сенсаціями) з'явиться замітка, що міністр украв півміністра. — Гадаєте, це зробить якесь вражіння?.. Аж ніякогісінького!

Взагалі, для Парижа й Франції нема „вражінь“, бо вся вона в цілому є тільки вражінням...

Якось у парламенті наробив шуму депутат соціаліст Спінас; час-од-часу для розваги буржуазія випускає їх з інсинуаціями. Він такого наговорив про Радянські Республіки „підтверджуючи цифрами й документами“, що коли-б ми не місяць тому прибули, ми, що звикли вірити своїм газетам, наївно могли-б повірити його брехням... А як-же не повірить французу?

На запитання однієї газети довелося з приводу цього давати інтерв'ю.

Спростовуючи всі ці нісенітниці, ми досить гостро напали на інсинуатора, його провокацію і т. п.

Газета де-що переплутала й яскравіше підкреслила інсинуації депутата.

Ми сподівалися, що за таке можуть вислати.

Як-же справді, можуть нападати на депутата якісь там мандрівники, що майже назвали його провокатором.

Редакція де-що переплутала з нашої бесіди.
І ми напосіли на неї.

Але нас заспокоїли:

— Не турбуйтеся — це не має значення. Головне, щоб сказати, що виступ депутата був брехнею й провокацією, а що до подробиць, про них не варто й говорити. Тут не звикли до подробиць.

В одному часописі було вміщено портрета Сталіна, під яким підписано, що то Томський, разом з тим обом дано таких титулів, що ніколи не практикувалися ні в СРСР, ні ніде в світі.

— Ну, чого ви дивуетесь, — ображався наш приятель француз. — Тут під портретом Пуанкаре иноді підписують, що то Макдональд, або під Бріаном, що то — Спінас... На це ніхто не звертає уваги, головне, щоби портрет був, а що там під ним написано — не має жодного значення...

БІРЖА Й ПАРЛАМЕНТ.

Після цього хіба може бути дивним те, що ви, потрапивши на площу „Біржі“, чуєте божевільний лемент.

Спочатку вам здається, що тут десь хтось помер і по нім ридає сила народу, а деякі скиглять блазнями... Можливо тут весілля й п'яна юрма виголошує тости... Все це змішується в якусь божевільну какофонію і вам стає м'ясно... але прийшовши до пам'яті, ви чуєте, що цей гамір несеться з величезного палацу — Біржі. Вам стає легше на серці і ви простуєте до цього будинку.

Мов рої комах, що збилися купами, або отари здичавілих чорних баранів, люди лізуть

один на одного—через голови, по-під ногами... вигукуючи і простягаючи до середини руки.

Розіп'яті візитки, розхристані сорочки, розстібнуті комірці й відкинені на спину краватки—все це кидається, верещить, штовхається, борюкається, лізе. Розпатлані й лисі голови мотються мов манекени... Пекло!—Дантове пекло сьомої стадії у всій своїй красі й силі...

Це все ті, хто заповнюють Рев'ю, бари, джаз-бандовські льокалі, парламенти, елегантні салони, пишні нічні кабаре... Але там вони краса кравецьких мод Парижу, з обличчям, руками, одягами інститутів краси—і рухами, виразами—повними чемности й елегантії...

Це тут вони божевільні... Бо йде продаж акцій, спекуляція на неіснуючі копальні, „Гельферіхсадівські“ заводи... Це тут іде продаж самовизначення Китаю з усіма його копальнями. Це тут регулюється ринок світових колоній... Це тут регулюють життям людства, це тут керують парламентом вільної Франції...

Але не пошкодуйте часу і загляньте до парламенту.

Картина біржі стане перед вами в цілковитій красі, лише з тою різницею, що тут не пишуть крейдою на дошці й цифри не вискакують на електричних рампах, як то є на біржі... Тут безперервна балаканина, лайка й опереточні змагання...

Чорні візитки, що заповняють осліпці—ніколи не бувають спокійні, їх володарі по звичці біржовиків комусь погрожують кулаками, на когось божевільно кричать, хтось із кимось

схопитись за петельки... Ціла згряя „капцанів“ центру кинулися до невеличкої купи „блуз“ і, обліпивши їх, мов віялами, махають руками, тупочуть ногами; фраки, візитки метушаться поміж ослінцями, зграйками наскакують на голову зборів. на безжурного юнака в блузі, що стоїть на трибуні, заклавши руки в кешеню й іронічно усміхається вниз до фрачної зграї... А там зверху барильце у сурдуті—з гарбузиком на плечах, підвівшись над промовцем, махає руками, калатає дзвоником, дмухає до свого гарбузика хусткою, верещить, падає в крісло, знову підводиться, мотає руками, гикає... А в залі гармидер, гам і шумовиння чорних чмелів, жуків...

Це вже два тижні вирішується справу, чи висилати до папи представника від Франції чи від Ельзас-Лотарінгії?..

Як бачите страшенно важлива справа...

Наївно запитували добродушного робітника, чому-то ваших депутатів так мало в парламенті, адже вас така сила.

Він усміхнувся й відповів запитанням:

— Були там? Бачили?—ми люди діла. Багато не треба посилати... Так, для орієнтації, пару, другу... Там місце чорнополим... Хай ще трошки попустують... Ми собі щось инше утворимо, ніж ота оперетка...

ЕЙФЕЛЬ І ЧЕМОДАН З БЛІЗНОЮ.

Підвелася з землі чудесного парку залізна рука Ейфеля й зі сціпленою в кулаці дулею простяглась до неба.

Дивний, величезний Париж Ейфеля! Мов сажні березових дров розташувались будівлі по-над Сеною, по-між парками й садами.

Ось звідси на весь світ можна кидати червоні радіо-промені.

Як не знав Ейфель, що з його витвору вийде така чудесна радіо-башта, так певне не знає свого майбутнього башта, збудована руками робітників.

Гарна колись штука вийде із неї...

Лише нічні тіні на тлі блакитно-рожевих променів ласкавої електрики, що красою уквітчали Париж, знають це...

Французький громадянин Х. колись, до війни, був у Петербурзі... Там у приятеля залишив валізу з білизною і убранням. Війна розлучила його з своїм добром. Тепер він іде до Союзного консула і вимагає переслати йому речі.

А „Т-во боргів із Росії“, поназбиравши від торговельних компаній Рябушинських розписок про видачу позик під фабрики, копальні й інше майно в часи французько-врангелівського нападу, з цими документами напевне подадуть позов на СРСР...

Правда, де-які з тих громадян уночі (особливо, коли дощить) хутенько присвічують ліхтарика біля дверей консульства, де напис:

Відвідини для всіх—од 12 до 4.

Взагалі Париж—краса. І навіть далеко кращий ніж на фотографічних знімках.

Звичайно, краса лиманських полювань під Харковом зовсім іншого стилю...

СКАЗАНО МАЛО.

Сказано більше про Німеччину, ніж про Францію. Треба було навпаки. Це пояснюється тим, що завше на початку в усяку річ вкладається більше енергії ніж наприкінці; а може й тому, що Франція потребує окремого досліду, оскільки тут тільки почасти захоплено Париж... Або-ж вона не має гачків, що за них можна було-б зачепитися...

Хай читач пробачить, що тут не розповідалося про засідання комгуртка та виключення з членів песиміста; про водотяг і вино та про Гавр і більшовізацію; про бульвари й кар'єри професорів мистецтва, про один постамент і нову архітектуру, про дадаїзм у французькій літературі та журнал „Ерос“; про улюблений стиль нових художників та авто-перегони, про молодого депутата-комуніста Доріо та втечу до Парижу польських громадян доби Радзівілів, про колишній кордельєрський та якобінський клуб, улюблене вікно Анатолія Франса; про Емілія Золя та американські банки в Парижі; про фокстрот та лисицю з „Chambre des députés“; про величні кіно-зали, рандеву, та як робітники навчили ленінізму одного професора марксиста; про те, як французький робітник дістав пшоняного кулішу, квиток на танцюльку та про „Юманіте“, газету французького пролетаріату; про елісейський палац та „фліп-фляп“; про радянського дослідника професора профілактики, що ніяк не міг добути візи на в'їзд до Франції та про сановників—поетів; про заробітню платню, профспілки та юнаків піонерів... Вибачте вже, що минули тут „Метрополітен“ та Ромен Ролана і газові баки...

ДИПЛОМАТ І ГОРОДНИК.

Посперечавшись трохи з бельгійським консулом на тему, що „шпилькою не проткнеш залізо-бетонну скелю“—гайда через „визволений“ Ельзас на Страсбург...

Коли потяг певно вже перескочив Нансі і окляклі коліна врешті розбуркали нас,—у куточку купе сидів собі чолов'яга й уважно розглядав малюнки „як прищеплювати садовину“. Але, о, лишечко!—це була книжка Ляпина „Садоводство“.

Чудасія! Руська книжка у Франції. Невже французи не мають своїх підручників, що вчать ся по російських?.. Чи не диво—знають руську мову?..

Та чолов'яга відхнув, одклав на бік книжку й промовив, немов-би до старих знайомих...

— Ідете?..—І сумно почав крутити цигарку.—Я теж оце дістав посаду городника на ренчі біля Страсбургу...

— Чи чули?.. радник посольства у Персії тепер—городник!—промовив чолов'яга сам до себе... Дайте припалити... А ви теж певно по роботу?.. Чи може... по комерції?..

Він неуважно зиркнув у вікно...

— А чому-ж ви вчите садівництво... коли їдете за городника.

— Та дідько його зна, що воно те й друге... Я добув тільки садівничу книжку й сам не знаю, що воно буде... Там приятель, колишній посол,— за табельщика... Може якось допоможе...

Шкода було чомусь цього чолов'яги... Хай собі їде... Може дійсно буде городником... Людиною стане...

Коли він висідав біля Страсбургу... ми по-бажали йому щасливої дороги...

.

ЕДУАРД ГРЕЙ І ЦИГАРКИ „ЗЕФІР“.

Купе одкупив джентльменистий сер а-ля „Едуард Грей“...

Ідучи через Німеччину, инакше не балакав, як кризь зуби, поводячись як сенатор...

Але ось кордон. Маячить червоний прапор, і на кордонній будочці напис:

„Пролетарі всіх країн, єднайтеся“.

Провідник ввічливо поінформував сера (чи не диво!—по-англійськи):

„Тепер можна говорити не „пан“ і „добродій“, а товариш і громадянин.“

Сера чомусь скривився і запропонував йому цигару та джину.

Провідник чемно odmовився і почастивав його в блакитній, золотом обведеної коробочки, цигарками „Зефір“.

До самої Москви сер змінився і сенаторська пиха перейшла на застерігаючо-добровичливу запобігливість.

В купе одному йому було чомусь сумно.

А на зупинці провідник жваво щось розповідав червоноармійцеві й обидва весело ретоталися.

З М І С Т:

Стор.

В дорозі до чужих країв.

До кордону	3
----------------------	---

Латвія.

Рига	6
----------------	---

Німеччина.

До Німеччини	8
Берлін	9
Повії	12
Художник Гросс	13
Зустріч	14
Мистці й революція	15
Комуніст—„фабрикант“	16
Кооперація	20
Імперіялізм і революція	22
Лібкнехти	24
Письменники й суспільство	25
Deutschland	27
Кіно	28
Епізод у саду	31
Не смій думати	33
Промахнувся	36
„Яр“	37
На Гамбург	41

Замуровані люди	43
„Жіноче питання“	46
Плакат	47
Стіннес і Карл Маркс	49
Журналіст у Зоопаркові	52
Розважаються	54
Ляйпціг. Друкарня... Гох!	56
Дрезденська Галерея	59

Чехо-Словачина.

До Чехії	63
„Самостійна Чехія“	64
Населення. Цікаві племена	65
Болгари в Чехії	66
Рятівники неньки і їхні вороги	68
Культурно-творчі сили	70
Прага—маленький Париж	73
„Мауста“	73
Торгівник вчений	76
Поет зідхає	78
Музейні „цінності“	79
Новорічне	81
„Армія порятунку“	82

Франція.

* * *	85
Ельзас-Лоран	87
Німецька допомога французько-чеській залізниці	87
В Парижі „харашо“	90
Музей Інвалідів	92
Луїза Мішель	93
Демократизм і Жанна д'Арк	95
Література й творці	96
„Клярте“	97

* * *	102
Чи варто вчитися?	104
Парнасці, дадаїсти, унанімісти	105
В таверні	107
Практичний словничок	109
Горобці й Тюільрі	110
Лувр	111
Роден	113
Демократія й брудні афіші	114
Біржа й парламент	117
Ейфель і чемодан в білизною	119
Сказано мало	121

Д о д о м у.

Дипломат і городник	122
Едуард Грей і цигарки „Зефір“	123

СКЛАД ВИДАННЯ:
КНИГОСПІЛКА
Харків, Горькінівськ. пр. 2
Київ, ул. Воровського 48
Одеса, ул. Ласалія 12

Ціна 1 крб. 25 коп.

K. O.

50